

TEVHİDİN ŞİARI OLARAK KÂBE KABE AS SYMBOL OF MONOTHEISM

Veysel KASAR*

Öz

Yüce Allah zaman ve mekandan münezzehtir. İslam inancına göre mekânların ve zamanların yaratıcısı da Allah'tır. O, Kâbe'yi Kur'an'da "beytim" diye şereflendirmiş, bu mütevazi mekânı ve binayı bize kible tayin etmiştir. En önemli ibadet olan namaz buraya yönelmekle kabul olmaktadır. İslam ibadette ve kullukta somut unsurlara fazla itibar etmemekle birlikte bazı soyut gerçekleri hatırlatmak ve yaşatmak için somut işaretleri dinin önemli bir yanı haline getirmiştir. Kâbe de bunların ilki ve temelidir. Kâbe bina ve yapı olarak sadelik, basitlik içinde mânâ ve sembolize ettiği değer yönünden çok yüksektir, yücedir; dinin özünü teşkil eden Tevhidi bize hatırlatmak üzere Allah'ın emri ile dikilmiştir. Bu makale Kâbenin Tevhide nasıl şiar olduğu, kibleye yönelmenin anlamı, dinî hatıraların yaşatılması için somut şiarların vazifesi gibi konuları tahlil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tevhid, Kâbe, Dinî Semboller, Şiâr.

Abstract

Almighty Allah is not bound by time and space. According to the Islamic faith the creator of the time and space is Allah. However Almighty Allah, honored the Kaaba (the Cube) with the Quranic term "my house" and appointed this humble building and location as the Qibla for the believers. The most important form of worship, prayer is performed by facing towards its direction. Although Islam does not give much credit to concrete elements in worshipping and praying, it only cherishes them as an important aspect of religion with the aim of reminding and reviving certain abstract facts. The Kaaba is the first and foremost of them. The Kaaba through its simple and modest structure has an exalted meaning and symbolizes a high value. It was erected to remind us the Unity, which constitutes the essence of the religion. This essay studies the Kaaba's symbolizing the Unity, the significance of orientation towards the Kaaba, and the role of concrete symbols in reminding and reviving the religious memories.

Keywords: Monotheism, Kaaba (the Cube), Religious Symbols and Slogans.

Din insanla birlikte var olan, yaşayan, ferdi ve sosyal bir realitedir. O insanın yaratılışına bağlı, tarihin her devrinde ve dünyanın her köşesinde fertlere ve toplumlara hakim olan ilahi bir kanundur. Din, felsefe ve ilmi düşünceden önce var olmuş ve insanları sevk ve idare etmiştir. İnsan bir tabiat içinde yaşamaya mecburdur. Bu itibarla dini ve felsefi telkinler almadan önce, kendi kaderine hakim olan kuvvet ve kudreti duymaya ve anlamaya başlar. İnsanın kendi kaderine hakim olan bir kudreti duymaya başlaması dinin ilk tohumlarını teşkil eder.¹ Bu cümleler, dinin insanın ruhu, idraki ve vicdanı ile hissedilen insanî bir realite oluşunu ifade etmektedir.

Bilindiği gibi İslâm'ın merkezinde yüce Allah vardır. Allah varlık alemini yaratmış, Adem (a.m)'ı ilk insan ve ilk peygamber olarak var etmiştir. Adem (as)'a öğretilen din ile Hz. Muhammed'e öğretilen İslam aynı itikadî esaslara sahiptir. Dinin ve dini gerçeklerin devamlılığı, temel esaslara inanmak ve amel etmek kadar, bunları insanın şuurunda sabit kılacak işaret, sembol ve ritüellerin (ibadetler) uygulanması ile sağlanmıştır.

İslâm, hayalde soyutluğu, düşüncede yüceliği isteyen bir dindir. Fakat insan fitratı, arzularını yönelteceği, ta'zim ve yaklaşma konusundaki isteğini gerçekleştireceği bir şeyi aramaktadır. Cenâb-ı Hak, fitrattaki bu ihtiyacı, "gözle görülen, elle tutulan, Kendisine mahsus olan ve "Kendisine nispet ettiği"², aynı zamanda "rahmetinin tecellî ettiği, inâyetinin kuşattığı bazı şeyleri"³ seçmekle cevaplandırmıştır. Bunlar görüldüğünde Allah anılır. Allah bunlara, "Allah'ın şiarları" adını vermiş ve onlara yapılan ta'zim ve hürmetleri Kendisine yapılmış olarak kabul etmiş, onların yanında yapılan edepsizliği de Kendi nezdinde yapılmış olarak saymıştır. İnsanlara, görmek ve

¹ Osman Pazarlı (tsz.). *Din Psikolojisi*, İstanbul: Remzi k. evi y.: s. 31.

² Hac, 22/26.

³ Âl-i İmrân, 3/ 96.

yaklaşmak husûsundaki fitrî arzuyu onlarla tatmin etmeleri için müsaade etmiş, hattâ şu ayette olduğu gibi mü'minleri bu vazifeye teşvik ve dâvet etmiştir.⁴ وَمَنْ يُعِظْ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ

“Kim Allah'ın şiarlarına saygı gösterirse, şüphesiz bu, kalplerin takvâsındandır.”⁵ Bu şiarların en önemlisi de Kâbe'dir.

1.Dînî Şiarlar

Yüce Allah Kâbe'yi vahyin ve meleklerin iniş yeri, İslam'ın beş temel esasından biri olan hac ibadetinin merkezi kılmıştır. Orayı, “evimi tavaf edenler için tertemiz tut” diye kendine nispet etmiştir.⁶ Hiçbir yer için tanımadığı imtiyazı; dokunulmazlık, kutsallık, tazim ve saygıyı Kâbe için fârz kılmıştır. Müslüman olmayanların bu kutsal mekana girişini yasaklamıştır. Oraya girecek (erkek) Müslümanların ise, bütün dikişli elbiselerden soyutlanarak sadece izar/dikişsiz ihram elbisesini giymelerini emretmiştir. Oraya sığınanların ve otlaklarında yayılan hayvanların koruma altında olduğunu bildirmiştir. Ağaçlarının bile kesilmesini yasaklamıştır.⁷ Bu sebeplerden dolayı Kâbe, İslam'ın temel şiarı, sembolü, alameti ve tevhidin merkezi olarak ifade edilebilir.

Her dinin kendine ait bir varlık anlayışı vardır. Allah'ın şeairi dinin varlığa bakışını yansıtır. Bu anlam ve anlayış sosyo-kültürel hayatın değişik safhalarında izlerini gösterir. Dini benimseyenler mukaddes saydıkları değerleri ve kavramları semboller yolu ile daha açık ve bilindir hale getirirler. Bu meyanda, semavi dinlerin değişik sembollerle ifade edildiklerini görmekteyiz. Museviliğin sembolü, mühür-i Süleyman, Hristiyanlığın haç, İslamiyet'in ise, hilal motifidir. Yahudilikte iki üçgenin birbirine geçmesiyle oluşan Hz. Süleyman mühürü, ruh ile beden için iç içe geçmesini; Hristiyanlıktaki Haç, İsa (a.s.)'ın çarmıha gerilişini sembolize etmektedir.⁸

Hilal, İslâmiyet'in gelişinden önce, çok sayıda kavim tarafından Tanrı sembolü olarak kullanılmıştır. Mezopotamyalılar, Eski Hintliler ve Amerika yerlilerinden Mayalar ise ayın evrelerini takvim ve tarih belirlemede kullanmışlardır. İbn Hacer el-Askalani'nin İbn Yunus'tan naklettiği rivayete göre Hz. Peygamber, kabilesinin elçisi sıfatı ile Medine'ye gelen Sa'd bin Malik b. Ubeydir el-Ezdi'ye kavmine götürmesi için üzerinde hilâl bulunan siyah bir bayrak vermiştir. Bu uygulama, Hz. Peygamberin hilali diriliş ve mutluluk sembolü kabul ettiğine işaret sayılabilir. Hilalin İslamiyet'i sembolize eden bir motif olarak genelleşmesi VII.yüz yıldan itibaren gözükmektedir. Emeviler bastıkları paralarda, ay-yıldız arasında besmele, kelime-i tevhid ve bazı ayetlere yer vermişlerdir.⁹ Bilindiği gibi ayın ilk gününden itibaren üçüncü gecesine kadar olan şekli ile 26. ve 27. gecelerden sonraki görüntüsüne, cami kubbeleri ve minare külahları tepesine konulan alemlere hilal denilmektedir.¹⁰

Kur'an-i Kerimde ay ve güneş, hayatı düzene koymada, günleri, ayları ve yılları hesaplamada birer vasıta ve Allah'ın kudretinin tecelli ettiği iki önemli ayet olarak dikkatimize sunulmaktadır.¹¹ Ayın hilâl şeklini almasının, وَالْقَمَرَ قَدَرْنَا مَنْزِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ “Onun için de menziller takdir ettik ki, kurumuş hurma dalının ince yay halini alıncaya kadar inceler”¹² ayetinde, Allah'ın takdiri ile gerçekleştiği bildirilir. Allah, geceyi bir dinlenme zamanı, güneşi ve ayı da bir takvim¹³ yapmıştır. Gece ve gündüz, güneş ve ay Allah'ın emri ile insanların hizmetine verilmişlerdir.¹⁴ Gece ve gündüz de ay ve güneş gibi vakti bildiren birer ayettirler.¹⁵ Kur'an bize bunların her birisinin “Allah'ın birer lütfü” olduklarını ifade etmektedir. Bu lütuflardan en önemlisi şüphesiz zamanın tespitidir.¹⁶

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ

“Sana hilallerden sorarlar. Deki: Onlar insanlar ve hac için vakit ölçüleridir...” (el-Bakara, 2/189)¹⁷ ayeti ayın vazifesine işaret eder. Bilindiği gibi Ay, güneşe olan nispeti sebebi ile bazen hilal, bazen yarım daire veya dolunay olarak görülür. Sözlükte yüksek sesle haykırmak, parlamak, sevinmek anlamına gelen **hilal**, **ayın kavuşum**¹⁸ öncesi ve sonrasında yeryüzünden uçları sivri, ince bir yay gibi görünen şeklinin adıdır. İlk görülen aylar sebebi ile tekbir getirmeye de **tehlil** denilmektedir.¹⁹

⁴ Elmalılı Hamdi Yazır (tsz.), *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul: Eser nşrt, c.5 s. 3405; Heyet, “Şiar”, *Kavramlar Ansiklopedisi*, www.ihya.org. Erişim:04-04-2017.

⁵ Hac, 22/32.

⁶ Hac, 22/26-27.

⁷ Kasım Şulul (2011). *İbn Haldun'a Göre İslam Medeniyeti*, İstanbul: İnsan y.: s.180.

⁸ Erdem Sargon (1989). “Alem”, İstanbul: *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (bundan sonra DİA., olarak verilecektir.) İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) y. C.2 , s.354.

⁹ Nebi Bozkurt (1998). “Hilâl” (Sembol Olarak) , *DİA*, (İSAM) y., C.18, s.13.

¹⁰ Ragıp İsfahani (2010). *Müfredat Elfazı'l Kur'an*, trc. Yusuf Türker, İstanbul: Pınar y. 2. Bs. s.805; krş.: Develioğlu, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Sözlük, darulkitapislamansiklopedisi/muhtelif/lugatlar.html.

¹¹ Kur'an'da Allah'ın kudretinin delili olarak “Kamer” kelimesi 28 ayette geçer. Bunlardan iki tanesinde “ayın” hesap vesilesi oluşuna (Bakara, 2/96; Rahman 55/5) dikkat çekilir. Bakara, 2/189'da ise ayın “hilal” hali zikredilir. bkz.:M. Fuad Abdulbaki, (1984), “el-Kameru”, *Mu'cemu li elfazı'l Kur'ani'l Kerim*, İstanbul: Çağrı y., s.553.

¹² Yâsin, 36/39.

¹³ En'âm, 6/96.

¹⁴ Nahl,16/12.

¹⁵ İsrâ, 17/12.

¹⁶ Mahmut Kaya (1994). “Ay”, *DİA*, (İSAM) y. c.4 s.182-183.

¹⁷ Bozkurt, “Hilâl”, (1998) *DİA*, (İSAM) y. c.18 s.13.

¹⁸ Ayın, dünya çevresinde dönerken güneşle dünya arasında aynı doğrultuda bulunmasına kavuşum (ictima) durumu denir. Bu sırada ay, güneşle birlikte doğup güneşle birlikte batar ve güneş tarafından aydınlatılan yüzeyi tamamen güneşe, karanlık yüzeyi ise dünyaya dönük olduğu için

Şeâir, şiar kelimesinin çoğulu olup, alâmet, işaret ve bildirme anlamındadır. Bu kelime hacda yapılacak vazifeleri ve rükünleri de ifade eder. Şeâir terim olarak, “Allah’a itaate isim olan her şey ve haccın menasiki” olarak tarif edilmiştir. “Şeâir” ve tekili olan “şaire”, “şuur” (ş-a-r) kelimesinin türevidir, farkında olmak, farkındalık anlamına da kullanılır. “A-l-m” kökünden çıkarılan “alem”, ve “alâmet” gibi; “şuur” maddesinden de “şeâir”, yahut “meş’ar” türetilmiştir ki, bu özel isim, “bir şeyi bildiren alâmet, belirti” anlamındadır. Rivâyetlere göre Araplar, kurban edilecek hayvanları hafifçe yaralar, kan akıtırlardı. Hayvanın üstüne süzülen bu kan, onun kurbanlık olduğuna işaret sayılır, ona kimse dokunmazdı. Bu eyleme “şear” (yan tarafa mızrak vurmak); eylemin sonucuna da, “şaire (Allah’ın nişanı) denirdi. Şaire’nin çoğulu olan “şeâir” işaretlenmiş, nişanlanmış kurbanlık hayvanlar için kullanılıyordu.²⁰ Şeair, bir anlamda, günlük hayattaki göstergelere benzer. Her gösterge, “kendi ötesindeki bir başka şeye işaret eder. Araçların trafikteki akışını düzenleyen trafik işaretleri gibi.”²¹

2. Sözlü Şeâirin Özû: Kelime-i Tevhid

İslâm’ın şeâiri, İslâmı diğer dinlerden ayıran, ona mahsus sembolleri ifade eder. Bazı şiar ve semboller diğer dinlere benzerse de bunların bir kısmı sadece İslam dinine özgüdür. Tevhid kelimesi ve kelime-i şehadet bunun tipik örneği sayılır. İslâm’ın en önemli işareti ve bir insanın Müslümanlığını gösteren, diğer insanlara kıyasla onu İslâm’la ilişkilendiren, bir anlamda alâmet-i farikası kelime-i tevhiddir. Tevhidi benimsemek ya da şehadet kelimesini söylemek, bir kişinin mü’min ve Müslüman oluşunun ilanı; o kişinin Allah’ı ilah olarak benimsediğinin ifadesidir. Kelime-i tevhiddeki Allah lafza-i celalinin aslı İlah kelimesidir. İlah, e-l-he- ve e-li-he fiilinden türemiştir. Lugatta, kulluk etmek, alışmak, ısınmak, bir şeye tutkun ve düşkün olmak gibi anlamlara gelir.²² Tevhidin kalben tasdik edildiğini (tasdik) ifade eden kelime-i tevhidi söylemek bir insanı, kendisiyle, tabiatla ve nihayet Kâinatın sahibi olan Allah’la ünsiyet sahibi olma şuuruna ulaştırır. “Bu, bedenlen halk içinde, gönül ve kalp olarak Hak ile beraber olmaktır.”²³

Kelime-i tevhid ve kelime-i şehadet, tevhidin sözlü işaretidir. Kelime-i tevhidi söylemek ve içselleştirmek, Müslüman olmanın en bariz niteliğidir. Zira İslâm, tevhid dinidir. Ebu Hanife tevhidi, “Yüce Allah birdir. Bu birlik (sadece) sayı bakımından değil, ortaksız olması bakımındandır. O, doğrulmadı ve doğurmadı. Onun hiçbir dengi ve benzeri yoktur. O ne cisim, ne cevher, ne arazdır. O’nun sınırı, zıddı, dengi ve benzeri yoktur. Yaratıklarından hiç birine benzemez, yaratıklarından hiçbiri de O’na benzemez. O diğer şeyler gibi olmayan bir şeydir. Şey, sabit olan (mevcut) olan demektir,”²⁴ cümleleri ile açıklamıştır. Bu cümlelerde çok sayıda Kur’an ayetine telmih vardır. Ebu Hanife bu sözleri ile, “melekler Allah’ın kızlarıdır” diyen Mekke müşriklerini; “Üzeyir Allah’ın oğludur” iddiasında bulunan Yahudileri; “Mesih (İsa as.) Allah’ın oğlu, Meryem de eşidir” sapıklığına düşen Hristiyanların uluhiyet inançlarını özlü bir şekilde reddetmektedir.²⁵

Tevhid insan fitratının aradığı bir gerçektir. İnsan tabiatı İslâm’ın özû ile örtüşmektedir. İslâm’ın getirdiği Tevhid akidesi insan tabiatının şahitlik ettiği en büyük gerçeklerden birisidir. Kur’an bu gerçeğe işaret etmiştir. “İnsan Allah’ı tanıyabilecek yeterli zihni ve psikolojik donanıma sahiptir.” “Yüzünü bir Hanif olarak, Allah’ın insanları yaratmış olduğu Allah fitratı üzerine çevir.”²⁶ ayetini Hamdi Yazır, “fitratın (yaratılışın) Fatırına delaleti” olarak yorumlar. Buna göre her insanın nefis ve şuurunun derinliklerine bir hak ve marifetullah duygusu bırakılmıştır. “İnsanlar, zarar kendilerine dokununca Allah’a dua ederler”²⁷ ayeti de aynı noktaya dikkat çeker. Örf ve adet, sonradan kazanılan şeyler örtmezse her insan bu fitrat üzeredir. Fitratı asl olan Hakkı ve gerçeği izlemektir. Gözün fitratı görmek, midenin acıkmak olduğu gibi vicdanın ve nefsin derinliğinde de Hakkı tanıma vardır.²⁸

İslâm’ın en önemli şiarı olan kelime-i tevhid Allah’ın “zatında, sıfatlarında ve fiillerinde bir ve eşsiz olduğunu” ilan eder. Allah’ın zatının hiçbir şekilde ortağı yoktur. Allah’ın sıfatlarında bir olması O’nun sıfatlarının mahiyet ve keyfiyet olarak hiçbir varlığın sıfatına benzememesi demektir.²⁹ Bu sebeple, mutlak kudret sahibi olan Allah ile kul arasında aracı yoktur. Allah bir olur, müteaddid olamaz. Allah’ın birliği (tevhid) insan fitratında hissedilen bir gerçektir. Burada insan tabiatında var olan bir durumdan söz etmek gerekir: İnsan, kendine ihsanda bulunan kişi veya gücü tanımak ister; ona saygı duyar. Bu saygının dini literatürdeki karşılığı kulluktur. İnsanın

dünyadan görünmez. Ancak, ay her gün bir öncekinden daha geç doğup daha geç battığı için kısa süre sonra bu doğrultudan ayrılarak, güneşten daha geç batmaya başlar. Böylece güneşle ay arasındaki açı, ayın yüzeyine yansıyan ışığın yeryüzünden görünmesi yeterli büyüklüğe ulaşınca ay, güneş battıktan sonra Batı ufkunda hilal biçiminde görünmeye başlar. Hilalin görüldüğü gece önceki değil yeni başlayan bir aya aittir. Çünkü hilalin Batı’da görünmesiyle önceki ay biter, yeni ay başlar. İrfan Yücel, “Hilâl”, *DİA.*, (İSAM) y. c.18-1

¹⁹ Yücel, “Hilâl”, *DİA.*, (İSAM) y. c.18 s.2; Elmalılı Hamdi Yazır, (tsz.), *Hak Dini Kur’an Dili*, İstanbul: Eser nşrt, c.1 s.681-82

²⁰ İbnü Manzur, Muhammed b. Mukrim b. Manzur el- Mısri, “Ş-a-r”, *Lisanu’l-Arab*, (Mektebetu Şamile, Kütübü’l-Luğa ve’l-Meâcim); Firuzâbâdi, Muhammed b. Yakup, “Ş-a-r”, *Kâmûs-ul-Muhit*, (Şamile, K.L.M) Fahrüddin Er-Râzi, (1980) *Tefsir-i Kebir*, Ankara: Akçağ y, C.17, s.308; “Şiar”, Şiar’la ilgili ayet için bkz., Bakara,154-176.

²¹ Paul Tilch (2000). trc.: Aliye Çınar, İmanın Sembolleri. *U.Ü.İlh.Fkt.* Drg., s.9.

²² el-İsfahanî (1986). “İlah”, *el-Müfredat fi Garibi’l- Kur’an*, İstanbul: Kahraman y, s. 25-26.

²³ Mevlüt Uyanık (2006). *Kâinatın Dili: Tevhid, İslama Giriş* içinde, Ankara: DİB.y. s. 141.

²⁴ Beyazizâde, Ahmed Efendi, (1996), trc. ve thk. İ.Çelebi, *el - Usulü’l Münife Li İmami Ebi Hanife*, İstanbul: İFAV y. s.44.

²⁵ Ali el-Kari (1979). *Şerhu Fikhi’l Ekber* trc.: Y.Vehbi Yavuz, İstanbul: Akçağ y. s.50.

²⁶ Rum, 30/30.

²⁷ Yunus, 10/12.

²⁸ Yazır, *Hak Dini*, c.6, s.3822, 3823.

²⁹ Ali Arslan Aydın (1984). *İslam İnançları*, Ankara: Gonca, y. c.1 s. 280.

selim fitratının en önemli sonucu kendini yaratan gücü bilmesi ve O'nu takdir etmesidir. Varlık aleminde beşeriyetin, beşer olarak uhdesindeki en önemli vazifesi Allah'a iman, bir ötesi de Allah'ı tanımak, (marifetullah) bilgisidir. İslâm'da tevhidin özü ve anlamını zedeleyen Allah ile kul arasında, ne her hangi bir aracı, ne de imtiyazlı dinî bir zümre bahis konusudur.³⁰ Mecazi bir ifade ile, Allah bütün varlığın sultanıdır. Saltanatı insanlarınkine asla benzemez. Çünkü insanlar arasında Sultan bir olur, saltanatında şeriki olmaz; fakat icraatında onun memurları onun şeriki sayılırla ve onun huzuruna herkesin girmesine izin vermezler ve "bize de müracaat et" derler. Fakat, ezel ve ebed sultanı olan Allah'ın saltanatında şeriki olmadığı gibi, O rububiyetinin icraatında da yardımcılara, şeriklere ihtiyacı yoktur. Tam aksine, Tevhidin gereği, O'nun emir ve iradesi, güç ve kuvveti olmazsa, hiçbir şey, hiçbir şeye müdahale edemez. Varlıkta mutlak güç ve kuvvet O'ndadır. Şeriki ve yardımcısı olmadığından herkes O'na müracaat edebilir; kimse, "Huzuruna giremezsin" diyemez. Kelime-i tevhid bize bunu da öğretir.

Kelime-i tevhidin şiar olarak rolüne dair bu hatırlatmadan sonra tevhidin somut alemdeki işareti olarak Kâbe ve çevresindeki önemli şiarlara geçebiliriz.

3.Somut Şiarlar

Kur'an-ı Kerim'de "şeâir" kelimesi, dört âyette geçmektedir.³¹ Kelime bunların tümünde Allah'a izâfe edilmekte, "*şeâiru'llah -Allah'ın şiarları-*" şeklinde kullanılmaktadır. "Şeâir; bazan ibadetin kendisine, bazan da yerine denir. Ezan, cemaat ile namaz, bu cümleden alarak cuma ve bayram namazları ve Hac, dinin şeâirinden yani alâmetlerindendirler. Aynı şekilde camiler, minareler, hacdaki ibadet yerleri de alâmet ve işaretlerdendir ki, Safâ ile Merve de bunlardandır.

إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا

"Gerçekten Safâ ile Merve Allah'ın alâmetlerindedir. Onun için her kim hac veya umre niyetiyle Kâ'be'yi ziyaret ederse, bunları tavaf etmesinde ona bir günah yoktur."³² Esasen safâ, kaypak taş; merve, küçük ve yumuşak taş demek olup, lâm-ı tarif ile Safâ ve Merve Mekke'de bilinen iki tepenin özel isimleridir. Bizi ilgilendiren Mescid-i Haram etrafında bulunan bu iki tepenin "Allah'ın alameti" olarak ifade edilmiş olmasıdır. Bu iki tepe, ibadet ve Allah'a yaklaşmak için konulmuş belirtilerden, özel işaretlerden ve hac ibadetinin yapıldığı yerlerdendir. Tavafın aslının farz ve rükün olduğunda ihtilaf yoktur. Fakat buna Safâ ile Merve arasında sa'y (tavaf) hakkında, "Ona bir günah yoktur" buyurulmuştur.

Kur'an'da bu ifadenin yer almasının bir hikmeti ve nüzûlüne sebep gösterilen bir tarihi arka planı vardır. Cahiliyye'de Safâ üzerinde "İsâf" Merve üzerinde de "Nâile" adında birer put vardı. Cahiliye müşrikleri bunların arasında tavaf ederler ve bunlara ellerini sürerlerdi. İslâm gelip putları kırdıktan sonra Müslümanlar, Safâ ile Merve arasında tavaftan çekindiler. Bunu hoş görmediler. Bunun üzerine bu âyet indi ki, "*korkmayın, bunda günah yoktur. Bilakis bunlar Allah'ın alâmetlerindedir*", diye bu tavafa teşvik edildi. Bu teşvikin bir çeşit vucub ifade ettiği de hadislerle açıklandı.³³ Safâ ile Merve arasında sa'y yapmada çekingenlik gösteren Müslümanlar bunu müşriklerin İsâf ve Nâile adlı putları tavaf etmeleri ve onlara selam vermelerine benzetmiş ve şirke düşme endişesi taşımışlardı. İlgili ayette bu iki mekân arasındaki sa'y'in ve bu iki mevkiin Allah'ın şeairinden oldukları bildirilerek tavafın günah olmadığı ifade edilmiştir.

Seyyid Kutup'a göre, mü'minlerin Safâ ve Merve arasında sa'yle ilgili gösterdikleri çekingenlik, vicdanlarında kökleşen imana dayalı düşüncenin yansımasıydı. Bu düşünce onları cahiliye dönemindeki bütün gelenek ve uygulamalardan kaçınmaya, kuşku duymaya sürüklüyordu. Çünkü bu konuda vicdanlar o kadar duyarlılık kazanmıştı ki, cahiliye döneminin her şeyinden ürüyor, onun İslâm tarafından yasaklanmış olabileceğinden kuşkuluyorlardı.

Müellif bu tesiri şu cümleler ile daha açıkça anlatır: "İslâm çağrısı mü'minlerin ruhlarında büyük bir sarsıntı yaptı. Derinliklerine kök saldı ve orada eksiksiz bir psikolojik ve duygusal devrim gerçekleştirdi. Öyle ki, cahiliye döneminde kalan geçmişlerine soğuk ve çekingen gözlerle bakıyor, onunla hiçbir ilişkileri kalmamış sayıyorlardı. Artık o dönem, dokunmaktan kaçındıkları bir pislik, bir kirlilik sembolü idi!"³⁴

Müslüman cemaatin vicdanlarında bu süreç tamamlanıp amacına ulaşıncaya, İslâm sakıncasız gördüğü için yavaşlatmak istediği bazı eski gelenekleri diğerlerinden ayırttırmaya geçti. Fakat bu geleneği veya kültür unsurunu eski cahiliye kökünden koparıldıktan, onu o ortamdan iyice izale ettikten sonra İslâm kulpuna bağlıyor; böylece bu geleneği, bu kültür unsurunu bir Müslüman uygularken ona, cahiliye döneminde yapıyordu diye değil, kökü İslâm'a dayalı yeni bir İslâm geleneği veya kültür unsuru olarak uyguluyor, benimsiyordu.

Mekke'de, Kâbe'nin hemen yakınında bulunan Safâ ve Merve adındaki iki alçak kayalık tepe arasındaki saha, Hz. İbrâhim'in Allah'ın buyruğu ile Hâcer'i ve bebek yaştaki oğlu Hz. İsmâil'i, bu çölde (gibi yer) terk etmiştir.

³⁰ Bakara, 2/186; Zümer, 39/2-3.

³¹ Maide, 5/2; Hacc, 22/32-36 Bakara, 2/158, Abdulbaki, M. Fuad, *M. Müfrehes*, s.384.

³² Bakara, 2/158.

³³ Yazır, age., Bakara 2/158, c.1, s.554-555

³⁴ Seyyid Kutup (tsz.). (1412). *Fi zilali'l Kur'an*, Daru'şşuruk y., Beyrut/Kahire 7.baskı., c.1 s.146

Anne Hâcer burada şiddetli bir ıstırap çekmiştir. Susuzluktan kıvranan ve çocuğunun hayatından endişeye kapılan Hâcer, iki kaya arasında koştu. Allah'a yalvardı. Sonunda Hâcer'in Allah'a güveni ve sabrı, hem kendisini, hem de çocuğunu susuzluk sebebiyle ölmekten kurtaran bir su kaynağının (bu güne kadar gelen ve Zemzem diye bilinen suyun) keşfiyle mükâfatlandırıldı. Hâcer'in bu şiddetli imtihanının ve Allah'a güveninin anısıyla Safâ ve Merve, İslâm öncesi zamanlarda bile imanın ve sıkıntılara göğüs germenin sembolleri olarak görülmeye başlandı.³⁵ Safa ile Merve insanın kendi güç ve çabası ile aşması ve çözmesi imkanı olmayan, fiziki yetersizliklerin getirdiği elem ve keder gibi insanı saran musibetler karşısında Allah'a tevekkül ve teslimi, dualara cevap veren tek gücün Allah olduğunu simgeler. Safa ile Merve bize, "Kâinatın sultanı tekdir, herşeyin anahtarı O'nun yanındadır, O'nu bulan her şeyi bulur, insanı sarıp kuşatan nice bela ve musibetlerden de kurtulur," mesajını ilan eder.

Somut şeaîri konu alan bir ayet de Maide suresindedir. "*Ey iman edenler! Ne Allah'ın şeaîrine, ne şehri-harama, ne Kâbe'ye hediye olarak gönderilen kurbanlık hayvanlara, hele hele gerdanlık takılı kurbanlıklara, ne de Rabbinin lütfunu, ihsan edeceği kazancı ve O'nun rızasını arzularak Beyt-i Haram'a yönelenlere sakın hürmetsizlik etmeyin!*"³⁶

Ayetteki şeaîr genelde ibadetlere, özelde ise haccın erkânı ve kurbanlara işaret etmektedir. Bu erkân, "Allah'ın hac ibadetiyle ilgili emir ve yasaklarıyla O'na itaati gösteren ihram, mîkatlar, cemreler, Safa ile Merve, Meş'ar-i Haram, Arafat ve benzeri "haccın menâsiki" denilen ibadetlerle ilgili mekânları" içine alır. (Bunların hac ibadeti ile ilgili yönleri fıkıh kitaplarında geniş olarak incelenmiştir.)

Bir görüşe göre şeaîrullah muayyen bir şeye mahsus olmayıp Allah'ın kullarını mükellef kıldığı dinî vecibelerin tamamıdır. Bu anlamda savaşmanın yasak ve haram olduğu zilkade, zilhicce, muharrem ve receb ayları da şeaîrendir. Araplar İslâm'dan önce de haram aylara saygı gösterirler, bu aylarda savaşmazlar, kan dökmezlerdi. Bu gelenek İslâm döneminde de devam etti. Ayette, "Allah'a manen yaklaşmak veya bir cinayetten dolayı kefarete olarak kesilmek üzere Harem-i şerife götürülen veya gönderilen kurban" anlamındaki "hedy" de şiar olarak ifade edilmiştir. Kurbanlığın kendisi gibi, onun bilinmesi için boynuna takılan nesne de "Kalaid" (kılade'nin çoğulu) şiarda sayılmıştır. Yüce Allah müminlerin bu nişanelere karşı saygılı olmalarını; şeaîre saygının bir parçası olarak Haram aylarda savaşmaktan, Beytullah'a gönderilen kurbanlıklara veya bu kurbanlıkların sahiplerine zarar vermektan, saygısızlık göstermekten sakınmayı emrediyor. Hac, ya da umre niyetiyle Beytullah'a gelip ticaret yapıp, Allah'ın lütfundan bir şeyler elde etmek ve rızasını kazanmak isteyenlerin ibadetlerini huzur ve emniyet içerisinde yerine getirmelerine engel olunmamasını istiyor. Bundan dolayı ayette geçen, müfessirlerin çoğunluğuna göre "*Rablerinin büyük lütuf ve rızasını dileyerek Beytülharâm'a yönelmiş kimseler*"den maksat müşriklerdir. Ancak bazı müfessirlere göre "*Beytülharâm'a yönelmiş olanlar*" pişman olup İslâm'ı kabul eden kimselerdir. Ayette bunların geçmişteki hataları sebebiyle Mesdd-i Haram'a gelmekten engellenmemeleri istenmektedir.³⁷

Bu ayetin nüzul sebebi ile ilgili olaya dikkat edilirse şeaîre hürmet, saygı ve ta'zimin genişliği ortaya çıkar. İman ve İslâmın mevcudiyetine delalet eden ve Allah'a ibadet kastı taşıyan şiarların, hatta örf ve adetlerin bu ayetteki tizlikte ele alınmaya muhtaç olduğumuz bir zamanda yaşamaktayız.

Rivayete göre Hutam b. Hind el-Bekrî, Medine'de Hz. Peygamber'in huzuruna gelip kendisini kavminin temsilcisi diye tanıtmış, arkadaşlarıyla birlikte gelip Müslüman olacaklarını söylemiş ve İslâm'ın ne olduğunu öğrenmek istemişti. Hz. Peygamber de İslâm'ı anlatınca Hutam, "Senin bu anlattıkların biraz güç, ben dönüp bunları kavmime anlatayim, kabul ederlerse ben de kabul ederim; eğer kabul etmezlerse ben onlarla beraberim" deyip huzurdan ayrıldı. Yurduna dönerken Medinelilerin meralarda yayılmakta olan develerini de sürüp götüran Hutam, ertesi yıl Yemâme'den bir ticaret kervanı yükleyip hacca gelmiş ve bir yıl önce götürdüğü develerin birçoğunun boynuna gerdanlık takıp kurbanlık olarak Harem-i şerife sevk etmişti. Bunu haber alan Müslümanlar, adamın kervanını vurmak için Hz. Peygamber'den izin istediler. Bunun üzerine bu âyet inerek Müslümanların ona saldırılarını engellemiş ve hac ibadetiyle ilgili işaretlere saygılı olmalarını emretmiştir.³⁸ Yüce Allah bu ayette Müslümanlara karşı yalan söylediği ve haccın kutsallığından "menfaatlenme" durumu bilinmesine rağmen Hutam b. Hind el-Bekrî'nin hac için işaretlenmiş develerine zarar vermeyi yasaklıyor. Bu ayetler nazil olduğu sırada Müslümanlar Mekke çevresindeki müşriklerle savaş halindeydi. Onlar batıl dinlerine göre hacca gelirken, Kur'an "dini şeaîre" saygı duyulmasını, zarar verme kastı ile ve intikam duygusu ile hareket etmeyi yasaklıyor.

4.Putperestliğin Kâbeye Girişi

³⁵ en-Neseî, Abdullah b. Ahmed b. Mahmud (1995). thk.: Zekeriyâ Umayrat, *Medariku't-tenzil ve hakaiku't-te'vil*, Lübnan, er-Risale y. c.1 s.94.

³⁶ Maide, 5/2.

³⁷ Zemahşeri, Ebu'l Kasım Mahmud, thk.: Abdurrezzak Mehdi (2001). *el-Keşşaf an - hakaiki't-tenzil ve uyuni'l akavil fi vücuhil te'vil*, Lübnan, Daru ihyâit' türâsî'l arabi, c.1, s.363; el-Maturidi (2004). Ebu Mansur Muhammed, thk.: F. Yusuf Hiyemi, *Te'vilatu ehli's-sünne*, Lübnan, er-Risale y. c. 2, s.5, 6. Krş: Heyet, (2006) *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Ankara: DİB y. c.2 s.163-166.

³⁸ Heyet, (2006) *Kur'an Yolu*, Ankara: DİB y. c.2 s.205; Krş.: Fahreddin er-Razi, *Tefsiru'l Kebir*, Beyrut: Daru ihyâi türâsî'l arabi, c.V, s.280-281.

Kâbe zaman içinde tabii afetlere maruz kalarak yıkılmış, yeri bilinmez hale gelmiştir. Bu fetret dönemi Hz. İbrahim ve İsmail'e Allah tarafından Kâbe'nin yerinin gösterilmesi ile bitmiştir. Kur'an Kâbe'nin ikinci defa imarının Hz. İbrahim ile oğlu İsmail (a.s.m) tarafından gerçekleştirildiğini bildirmektedir.³⁹

Mekke'nin ilk sakinleri Amalika Araplarıdır. Bölgeye bilahere Cürhümlüler, bir müddet sonra da Huzaalı Amr b. Luhay Mekke'nin hakimi oldu. Mekke'ye putperestlik Amr b. Luhay'ın ağır bir hastalık sebebiyle gittiği, Suriye'nin Belkâ bölgesindeki sıcak su kaynaklarından (kaplıcalar) şifa bulması sebep oldu. Luhay Belkâdaki kaplıca sularında yıkandı ve iyileşti. Bölgedeki insanların bir takım putlara tapıtığını gördü. Sebebini sorunca da, onlar, "Biz bu putlar aracılığı ile yağmurun yağdırılmasını isteriz. Düşmanlarımıza galip gelmemizi isteriz" dediler. Luhay, bu putlardan birisinin verilmesini istedi. Onların verdikleri Hübel putudur. Luhay bunu Kâbe'nin çevresine dikti. Hz. Peygamber Amr b. Luhay'ın başlattığı bu çığır sebebi ile, "onu ateşte bağırsaklarını sürür vaziyette gördüğünü" ifade eder. Hübel insan şeklinde idi ve Mekke'ye nakli sırasında kolu kırılınca, ona altından bir kol taktılar. Luhay'ın getirdiği putla putperestlik Arabistan'a yayıldı. Öyle ki zamanla Kâbe 360 putla dolu bir putperest mabedine dönüştürüldü. Arapları putperestliğe sevk eden en önemli sebep onların Mekke ve Kâbe'ye duydukları saygı idi. Mekke'den uzaklaşan bir Arap Mekke ve Kâbe saygısından dolayı yanına bu bölgeden bir taş alır, onun etrafında tavaf ederdi.⁴⁰

5.Tevhidin Şiarı: Kâbe-i Muazzama

Rivayete göre, Adem (a.s.) yasak meyveden yeyip cennetten kovuluncu (rivayetlere göre bu cennet yeri tam tespit edilemeyen dünyada bir bahçedir) kurak, meyvasız bir arazi olan Mekke'ye atıldı.⁴¹ Allah Taala kendisine Mekke'de bir bina yapmasını emretti. Kâbe, "göklerde, meleklerin ibadet ederek tavaf ettikleri Beytu'l-Ma'mur'un dünyadaki karşılığı olarak yapılmıştır. Kabenin ilk defa kim tarafından inşa edildiğine dair Kur'an'da açık bir ifade yoktur. Bazı kaynaklar ilk inşa edenin Adem (a.s.m) olduğunu ifade eder."⁴² Hac ibadetinin merkezi ve bütün Müslümanların kiblegâhı olan Kâbe, yeryüzünde yapılmış olan ilk mukaddes mabettir. Kur'an'da geçen iki isimle Beytullah ve Beyt-i Atik de denir.

Kâbe yapıldığı tarihten itibaren günümüze kadar ibadet fonksiyonunu icra eden tek mabettir.⁴³ Kâbe iki ibadet şekli ile müstesna kılınmıştır: Bunlardan birisi, yer yüzünde sadece Kâbe'nin etrafında ibadet niyeti ile tavaf yapılmasıdır. Diğeri de, kendine yönelmek suretiyle namaz kılınmasıdır.⁴⁴ Bu husus Kur'an ayeti ile sabittir: "Şüphesiz âlemlere bereket ve hidayet kaynağı olarak insanlar için kurulan ilk ev-mabed Mekke'deki Kâbe'dir. Orada ap açık alametler, İbrahim'in makamı vardır. Kim oraya girerse emin olur."⁴⁵ Bu ayette Kâbe'de Allah'ın apaçık alametleri, yani şeairi bulunduğu dile getirilmiştir. Kabe, Hac ziyareti ile fazilet kazanmıştır. Bu alametler hac ibadetinin de rükünleri haline getirilmiştir. Ayrıca, Kâbe önce İbrahim (a.s)'ın, sonra Hz. Muhammed'in (a.s.m) kiblesi olmuştur. En yüksek meziyeti de Allah Taala'nın onu kendine nispet etmesidir. Ona, hac ya da umre niyeti ile yönelen kimselere eziyet etmek haramdır.⁴⁶

Kabenin hac ibadetinin merkezi ve tevhidin şiarı olması Kur'an ayetleri ile ortaya konmuştur.

Yeryüzündeki ilk ibadet yeri Kâbe⁴⁷ olduğunu ifade etmiştik. Kabe İslam'dan önce de, içinde Allah'a ibadet edilen Allah'ı ta'zim nişanesidir. Çünkü Kâbe'nin inşası Allah'ın emri ile gerçekleşmiştir. Kâbenin sahibi Allah'tır. Bu sebeple Kâbe tevhidi temsil eder. Maddî inşaatının bir insan olarak peygamber (İbrahim as)'ın eli ile gerçekleşmiş olması, Onun "Allah'ın evi" olma özelliğini ortadan kaldırmaz. Şu ayet bunu açık şekilde bildirir:

إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ ۝

*Doğrusu insanlara (ma'bed olarak) ilk kurulan ev, Mekke'de olandır. Alemlere uğur, bereket ve hidayet kaynağı olarak kurulmuştur.*⁴⁸ İbadet mahalli olan cami ve mescidler Kabe'nin şubeleridir. "Allah'ın evi olması" itibarıyla "şirkin ve ayrılığın birliğe ve bütünlüğe dönüştürüldüğü ve "insanların kendi iradeleriyle oluşturmakta zorlandıkları birlik fikri ve idealinin zirveye ulaştığı en temel iki mekan Câmi ve Kâbe'dir. Bu iki mekânda dil, renk, sınıflar gibi toplumsal hayatın ve insan ilişkilerinin temel belirleyenleri olan ve insanın seçimine bağlı olmayan unsurlar temel belirleyen olma kriterinden uzaklaştırılarak; gerçek tek kriterin insanlık ve insanlığı en üst seviyede yaşamının

³⁹ Hac, 22/26.

⁴⁰ Mehmet Ali Kapar, *Asr-ı Saadette Müşrikler v e Müşriklerle İlişkiler, (Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm içinde)*, İstanbul, Beyan y. (1994), c.2 s.315-316.

⁴¹ Süleyman Hayri Bolay, (1988) , "Adem" *DİA.*, İSAM y., I-363.

⁴² el-Halimî, Abdullah Hüseyin b. Hasan (1399/1979). *el-Minhac fi şuabi'l-ıman*, thk.: H Muhammed Fûde, Beyrut: Daru'l fikr y., c.2 s.308.

⁴³ Azraki, *Ahbar-u Mekke*, (1969), Beyrut: 3. Baskı, I-36'dan aktaran İhsan Süreyya Sırma, *Asr-ı Saadette Öncesinde Mekke Toplumu, (BYAİ) c.1*, s. 99

⁴⁴ el-Halimî (1979). Şuabu'l-İman, s.308.

⁴⁵ Al-i İmran, 3/96.

⁴⁶ Maide, 5/ 2.

⁴⁷ Yahudiler bütün peygamberlerin kiblesi olarak Beytül Makdisin Kâbe'den önce kible yapıldığını söylerken Kur'an bu ayetle onların yanlışını göstermiştir.

⁴⁸ Al-i İmrân, 96.

ve yaşatmanın adı olan takvanın ve ihsanın altı çizilmektedir.”⁴⁹ “İhsan” Allah’ı görür gibi ibadet, “takva” da O’nun emir ve yasaklarını dikkate alarak hayatı sürdürme gayretidir. Bu iki husus, tevhidi içselleştiren insanın işidir.

Hz. Peygamber Mekke’de iken namazlarını Kâbe’ye veya Kudüs’teki Mescid-i Aksâ’ya doğru kılmıştır. Hicretten on altı veya on yedi ay sonra, “*Yüzünü Mescid-i Harâm tarafına çevir, siz de yüzünüzü onun bulunduğu yöne çevirin*” meâlindeki âyetle Kâbe kible yapılmıştır.⁵⁰ Kabe merkez alınarak yapılan hac ibadeti ise ilkin Allah’ın emri ile Hz. İbrahim döneminde meşru’ kılınmıştır.⁵¹

وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حُجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا

*Yoluna gücü yeten herkesin, o Ev’e gi(dip hacce)tmesi, insanlar üzerinde Allah’ın bir hakkıdır.*⁵² Aslında, haccin temelinde uluhiyetin her hangi bir yerde tecellisi inancı yatmaktadır. Dinlerde kutsal kabul edilen yerlerin, aslında mekan olma açısından diğer yerlerden farkı yoktur. Ancak burada uluhiyetin tecellisi, inançla ilgili bir olayın vukuu veya bu yerin dini bir şahsiyetle bağlantısı, mekanı diğer yerlerden farklı kılmakta ve kutsallaştırmaktadır. Kutsal mekan insan tarafından seçilmiş değil keşfedilmiştir.⁵³ Allah tarafından belirlenen ve keşfedilen bu kutsal mekan olan Kabe’yi ya da Beytü’l-Atik’i ziyarete ilk davet eden Allah’ın emri ile Hz. İbrahim’dir.⁵⁴ İslâm’ın doğuşu sırasında Kâbe’yi tavaf, umre, Arafat ve Müzdelife’de vakfe, kurban kesme gibi adetler devam ettiriliyordu.⁵⁵

Tevhidin sosyal plandaki göstergesi olan Hac ibadeti “Allah’ın evi” olarak nitelenen Kâbe sola alınmak suretiyle Hacerü’l e-ved’in bulunduğu köşeden ya da hizasından başlayarak yapılır. Kâbe’nin etrafında dönüp aynı noktaya gelindiğinde bir şavt yapılmış olur. Yedi şavt gerçekleşirse bir tavafı oluşur. Kâbe hac vesilesi ile hacıların gelişi, çevresinde ticaret yapması ile gelenler ve oradaki insanlar için maddi; hac ve diğer ibadetler ile de manevi menfaat yeri yapılmıştır. Şu ayet bunu gösterir:

جَعَلَ اللَّهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ وَالْقَلَائِدَ

*Allah Ka’be’yi, o saygıdeğer evi, insanlar için (hayat ve güven) durağı yaptı. O saygıdeğer ayı, kurbanı, tasmalı kurbanlıkları da (böyle yaptı).*⁵⁶ Kur’an bu kutsal mekanın temiz tutulması gerektiğini, Allah’ın emri ile sevap kazanma vesilesi, oraya giren mü’minler için de güvenli bir ortam olduğunu bildirdi ve buranın ziyaretçileri için temiz tutulmasını da emretti.

İslâmın çok sayıda sembol ve işaretini içinde barındıran ibadeti olan Hac, Kâbe etrafında cereyan etmektedir. Hac ibadeti İbrahim Peygamber zamanında şekillenmiştir. Yüce Allah bu ibadetin safahatını Kur’anda şöyle ifade bildirmiştir:

“Biz Beyti insanlara toplanma mahalli ve güvenli bir yer kıldık. Siz de İbrahim’in makamını namaz yeri edinin. Biz İbrahim ve İsmail’e, tavaf eden, ibadete kapanan, rüku’ ve secde edenler için evimi temiz tutun’ diye emretmiştik. İbrahim, ‘Burayı emin bir şehir yap! Halkından Allah’a ve Ahiret gününe iman edenleri çeşitli meyvelerle rızıklandır,’ dediğinde Allah, ‘Kim inkar ederse onu kısa süre -dünyada- faydalandırır, sonra da cehenneme sürüklerim. O ne kötü bir âkibettir! Bir zamanlar İbrahim İsmail ile beraber evin (Kabe’nin) temellerini yükseltirken, ‘Ey Rabbimiz bizden kabul buyur, şüphesiz sen işiten, bilensin’ demişlerdi.”⁵⁷

Orada kılınan namazın sevabı da sair mescidlerde kılınan namazdan yüz bin kat daha fazla sevaplıdır. Hadiste, “Benim şu mescidimde kılınan bir namaz başkasındaki bin namazdan daha üstündür. Ancak Mescid-i Haram müstesna Mescid-i Haramdaki bir namaz ise benim mescidimdeki yüz namazdan daha üstündür.”⁵⁸ buyrulmuştur.

وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنًا وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى وَعَهِدْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ إِذْ يَبْنِيهِ لَلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ

*Biz Beyt’i (Ka’be’yi) insanlara sevap kazanılacak bir toplantı ve güven yeri yaptık. Siz de İbrahim’in makamından bir namaz yeri edinin (orada namaz kılın). İbrahim ve İsmail, "Tavaf edenler, ibadete kapananlar, rüku’ ve secde edenler için Ev’imi temizleyin!" diye emretmiştik.*⁵⁹

Kabe “beytullah” olmakla birlikte, şirkten uzak kalması için Tevhid dininin ululazm peygamberlerden İbrahim (as)’ın duasına konu olan bir yerdir.

⁴⁹ Şaban Ali Düzgün (2008). *Varlık ve Bilgi*, Ankara: Beyaz Kule y., 1. Bs., s.104.

⁵⁰ Al-i İmran, 3/96; Bakara 2/144.

⁵¹ Hac, 22/127.

⁵² Al-i İmrân, 3/97.

⁵³ Ömer Faruk Harman, (1996). “Hac” *DİA.*, İSAM y., İstanbul: c.14 s.382.

⁵⁴ Hac, 22/26-27.

⁵⁵ Abdülkerim Özyayın, (1996). “İslamda Hac” *DİA.*, İSAM y., İstanbul: c.14 s.387.

⁵⁶ Maide, 5/97.

⁵⁷ Bakara, 2/125-127

⁵⁸ Vehbe Zuhayli., (1990), *İslâm Fıkıh Ansiklopedisi*, İstanbul: Risale y. c.1 4/169 (Hadisler için bkz.: İbn-i Hibban, Sahih, Sübül’s-Selâm, c.2 s. 216)

⁵⁹ Bakara, 2/125; Al-i İmrân, 3/97.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ آمِنًا وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ (35) رَبِّ إِنَّهُمْ أَضَلُّنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ فَمَنْ تَبِعْنِي فَإِنَّهُ مِنِّي وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْنَدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ

Hatırla ki İbrahim şöyle demişti: "Rabbim! Bu şehri (Mekke'yi) emniyetli kıl, beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut!" "Çünkü, onlar (putlar), insanlardan birçoğunun sapmasına sebep oldular, Rabbim. Şimdi kim bana uyarsa o bendendir. Kim de bana karşı gelirse, artık sen gerçekten çok bağışlayan, pek esirgeyensin." "Ey Rabbimiz! Ey sahibimiz! Namazı dosdoğru kılmaları için ben, neslimden bir kısmını senin Beyt-i Harem'inin (Kâbe'nin) yanında, ziraat yapılmayan bir vâdiye yerleştirdim. Artık sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meyvedici kıl ve meyvelerden bunlara rızık ver! Umulur ki bu nimetlere şükrederler."⁶⁰

Bu ayetler gösteriyor ki, kutsalın tüm özelliklerini gösteren Kâbe mukaddes bir yerdir; mübarek oluşunu da kendi içinde taşır; zaten Kur'an-ı Kerim de bereketli oluşa açıkça vurgu yapmaktadır. Kutsal mekân olarak Kâbe ve Arafat hem İbrahim peygamber hem de Hz. Peygamberin son haccından dolayı mü'minler için kutsal bir miras olarak kalmıştır.⁶¹

6. Kâbenin Kible Olmasının Anlamı

Kâbenin kible olmasının anlamı nedir? Allah bütün zaman ve mekânların yaratıcısı olduğuna göre buradaki yöneliş neyi ifade eder?

Kible semavi dinlerde kutsala doğru bir yöneliştir. Bu yöneliş bütün ferdi ve içtimai alanları kapsar. Kibleye yönelme bir varlığı kendisinden başka bir şeyle ilişkilendirmeyi hedef almaktadır. Yahudiler Kudüs'e, Hristiyanlar da ibadet esnasında Doğu'ya yönelir. Kutsal yön ve mekanlar insanlar tarafından değil, Allah'ın belirlemesi ile tespit edilmiştir.⁶² Nitekim "Kâbe'nin yeri Hz. İbrahim'e Allah tarafından bildirilmiştir."⁶³ Namazlar Kâbe cihetine durmakla kabul edilir. "Doğu ile batı arası kiblelerdir" hadisi namazda Kibleye yüzde yüz isabet etmeye, Kâbe yönüne durmanın yeterli olduğuna delil sayılmıştır.⁶⁴ Kâbe, yedinci kat yerden Arşa kadar uzanan mekânın (alan) adıdır.⁶⁵ Asıl olarak Kâbe'yi oluşturan yer ve gökleri aşan nurânî bir diredir. Kürenin her neresinden, kim yönelirse Kâbe olarak belirlenen bu alana yüzünü çevirmesi mümkündür. Kâbe'nin Kible olarak tayini şu ayetle tespit edilmiştir: "Nereden (yola) çıkarsan yüzünü Mescid-i Haram'a doğru çevir, nerede olursanız, yüzünüzü o yana çevirin ki, haksızlardan başka hiç kimsenin, aleyhinizde bir delili olmasın. Yalnız haksızlık edenler başka. Onlardan da çekinmeyin, benden çekinin ve (o yana dönün ki) size olan nimetimi tamamlayayım, böylece yolu bulmuş olasınız."⁶⁶

Kible ve Kâbe bir yoruma göre, nurani bir direk gibidir ki, yer ve semayı arşa bağlar. Dünya yuvarlak olduğu için, namaz kılan her nerede olursa olsun, kibleye yöneldiğinde bu nurani çizgiye bakmış olur.⁶⁷ "Kâbe'nin kible oluşunda aslolan, yapının üzerine oturduğu arsadır. Kâbe'nin altı da üstü de kibleye yönelmek açısından Kâbe hükümündedir. Kâbe'ye girecek kişi bu mekânın kutsiyetiyle ilgili bazı hususları yerine getirmelidir. Kâbe'nin içinde sükûnet ve huşû içerisinde dua, istiğfar, tesbih, tehlil ve tekbirle meşgul olmak, mecbur kalmadıkça konuşmamak, başkalarını rahatsız etmemeye özen göstermek, izdihama sebep olmamak ve göz yaşı dökmeye çalışmak Kâbe'ye girmenin âdâbı arasında yer alır."⁶⁸

Kâbe'nin kible olarak tayin ve tespiti yüce Allah'ın takdiri ile gerçekleşmiştir. Sözlükte "yön, yönelinen cihet veya şey" anlamına gelen kible, terim olarak Müslümanların namazda yönelmeleri gereken istikameti ifade eder. Kâbe'ye yönelmek ayrıca ezan, ikâmet (kâmet), cenazenin defni, hayvan kesimi, dua gibi hususlarda da söz konusudur. Gerek semâvî dinlerde gerekse diğer dinlerde inananların özellikle bazı bedenî ibadetleri yerine getirirken belli bir istikamete doğru yönelmeleri gerekli görülmüştür. Kutsala doğru olan bu yöneliş, bütün ferdi ve içtimai alanları kapsamasına rağmen bir varlığı kendisinden başka bir gerçeklikle ilişkilendirmeyi hedeflediğinden bütün hakikatlerin bir araya geleceği bir merkez meydana getirir. Kutsalla bir şekilde irtibatlandırılan yer veya yönler insanlar tarafından seçilmemiş, sadece keşfedilmiştir. Çünkü kutsal mekânlar ilâhî bir işaretle belirlenmiştir. Nitekim Kâbe'nin yeri, Hz. İbrâhim'e Allah tarafından gösterilmiş (el-Hac 22/26), Kudüs'teki mâbedin yeri de Dâvûd'a Tanrı tarafından melek aracılığıyla bildirilmiştir (II. Samuel, 24/16-25). Oğlu Süleyman tarafından milâttan önce yaklaşık 950'lerde şetiya taşı üzerine mâbedin inşa edilmesinden itibaren Kudüs Yahudiliğin dinî merkezi haline gelmiştir (I. Krallar, 8/28-49) Hristiyanlar da ibadetlerini doğuya yönelerek yapmaktadırlar. Çünkü İsa Mesih doğuda, Beytlehem'de doğmuş (Matta, 2/1), onun doğumu üzerine müneccimler

⁶⁰ İbrahim, 14/35-37.

⁶¹ Kamil Güneş (2010). *İslam Düşüncesinde Kutsallık*, İstanbul: İnsan y. s.136.

⁶² Ahmet Güç, (1998). "Kible" *DİA*, İSAM y., c. 25, s. 364.

⁶³ Hac, 22/26.

⁶⁴ Vehbe Zuhayli, (1990). *İslâm Fıkıh Ansiklopedisi*, İstanbul: Risale y. c.1 s.468, 469.

⁶⁵ Kamil Yaşaroğlu, (2001). "Kâbe" *DİA*, İSAM y., İstanbul: c. 24 s. 20; Zuhayli, age. s.470;

⁶⁶ Bakara, 2/148-149.

⁶⁷ Said Nursi, (1996). *Muhâkemât*, İstanbul: Yeni Asya Yayınları., y. (Külliyyat, 2 cilt) içinde, s.2001.

⁶⁸ Saadetin Ünal (1998). "Kâbe", (Fıkıh) *DİA*, İSAM y., c.24, s.21.

doğudan gelmişler, doğumuna işaret eden yıldızları da doğuda görmüşlerdir (Matta, 2/1-2). Matta İncili'nde İsa'nın tekrar gelişinin de doğudan olacağına işaret edilmektedir (Matta, 24/27).⁶⁹

Kâbenin kutsallığı ve kible olmasının bir anlamı da Kâbenin beytü'l-ma'mur olarak nitelenmesidir. "Ma'mur ev" ve "ma'mur mabed" anlamına gelen "beytü'l-ma'mur", Kur'an-ı Kerimde Allah'ın üzerine yemin ettiği bir mekân olarak geçer.⁷⁰ Bir yerin mamurluğu, bakımlı ve düzenli oluşundan başka, gelen gideninin ve ilgi göstereninin fazla olması ile de ilgilidir. Bu sebeple, "beytü'l-mamur"un ya semada meleklerle ait bir mâbed, ya da yeryüzündeki Kâbe olduğu konusunda görüşler vardır.

7. Mekândan Öte Mesajlar

"Kâbe maddi olarak oldukça sade, "boş bir küp" şeklindeki bir binadır. Bu sadelikte bir yoğunluk vardır. "Orası duygularımızın çatısıdır; Kâbe ibadetlerimizin kiblesi olduğu gibi sevgimizin de merkezidir. Oraya baktıkça Mutlak Kudret sahibini hatırlarız. Tevhidin aynasıdır Kâbe. Kâbe renksiz, süssüzdür. Allah'ın da şekli, rengi yoktur. Küp şeklindeki bu binaya yönelmekle, Allah'a yönelmiş oluyoruz, ona dönüyoruz. Bu yöneliş de bir semboldür."⁷¹ Gazzali bu durumu şöyle açıklar: Kâbe'yi gören Kâbe'nin Rabbinin (sahibini) görüyor gibi kendine çekidüzen vermelidir. Mü'min Kâbe'de Rabbinin mekândan münezzehe olduğunu itiraf ile, O'na karşı tevazu göstererek, huzu' ve meskenet içinde bulunur. Burada farklı vadilerden gelenler, tozlu topraklı halleri ile, kulluk şuurunu hissederler. Hacca mü'minler (çoğunlukla) akılların aslına vakıf olmadığı ibadetlerle mükellef tutulmuştur. Bunda, Allah'ın emrine itaatın kemali, kulluk zilletini hissetme hali ortaya çıkar. Mesela orucun Allah'ın düşmanı olan şeytanın aleti olan şehveti kırmak ve oruçlu iken yapılan ibadetin meşgalesiz ve huzur içinde olduğu, namazdaki ruku' ve sücud da Allah'a karşı saygı ve tevazuun bulunduğunu akıl kolaylıkla anlar.⁷² Çünkü,

فَأَيُّمَا تَوَلَّوْا فَتَمَّ وَجْهَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ

"Doğu da Allah'ındır, Batı da. Onun için nereye yönelirseniz, Allah'ın yönü orasıdır."⁷³

Doğu ve Batı Allah'ındır, O dilediğini (dileyeni) hidayete ulaştırır.⁷⁴ Bu âyette, kiblenin çevrileceğine de işaret vardır. Ayetteki (Allah'ın vechi) yani ciheti veya yüzü (zâtı) anlamına gelir. Âyetin sonunda Allah'ın vâsi' (geniş) ve 'alim (bilen) sıfatlarının anılmasında bir incelik, tüm yeryüzünün ma'bed oluşuna bir işaret vardır. Yani Allah bir tek ma'bedle sınırlı değildir, tüm kâinatı kuşatmıştır. Her yerde O'na ibâdet edilebilir. Her yer O'nun yönüdür. Nereye dönülse O'nun zâtı oradadır. O, her yerde yapılan ibâdetten haberdardır.⁷⁵

Allah bir mekanla nitelenemez. Müşrik Araplar, Rasûlüllah'a Allah'ın mahiyeti, vasıf ve sıfatlarını sordukları zaman ihlas suresi indi. Bu sure soruların maksadına göre indiği için muhkemdir, müteşabih değildir. Çünkü Allah bu sureyi teşbihçilerin sorularına cevap yapmıştır. Suredeki "ehad", cismaniyet, cihet ve mekânın nefyine delalet eder. Çünkü cisim kesinlikle mürekkebe ve en az iki cüz'den oluşur. Ehad Allah Teâlâ'nın bir mekana yerleşen cevher olmadığına da işaret eder. Çünkü, mekanda olan için, sağ-sol, alt-üst kavramları zaruridir. Bunlar da bölünmeyi gerekli hale getirir. Bölünen ise, bir olmaz. Ehad Zatta terkib ve telifi reddettiği gibi, zıt ve mislin bulunmamasını da gerektirir.⁷⁶ Razi, bu eserde Allah'ın bir mekana yerleşik olmadığını O'nun değişik isimleri ve Kur'an ayetleri ile açıklar ve ispat eder.

Bu sebeple İslâm'da esas olan, ibadet ederken belli bir tarafa dönme şartının olmamasıdır. Çünkü Allah belirli bir mekan ve bir yönde olmaktan münezzehtir ve bütün yönleri yaratan da Allah'tır. Ancak tek Allah'ın varlığına (tevhide) ve Müslümanların aynı İlâha ibadet etmelerine (vahdete) sembol olarak, namazda aynı yöne dönmek ve hac gibi ibadetlerde de aynı yerde bulunmak emredilmiştir. "İbadetlerde yön tasavvuru, ibadetin belli bir yöne dönmek suretiyle ifası, gerek ibadet disiplini, gerekse kişinin manevi bir merkezle bütünleşmesi açısından gerekli görülmüştür. Bu durum, insanın mutlak ve aşkın olan Allah'la içte ve dışta manevi planda bütünleşmesi için önemli bir vasıta. Bu vesile ile aynı Allah'a inanan insanlar, ibadetlerinde de aynı yöne dönmek suretiyle tevhidin sosyal gerekliliğini hissederler."⁷⁷

⁶⁹ Ahmet Güç, "Kible" *DİA*, İSAM y., c.25 s.365.

⁷⁰ et-Tur, 52/4 Tür suresinde Yüce Allah, "Tür'a, yayılmış ince bir deri üzerine yazılmış kitaba (Tomarlar üzerine işlenen vahye), Beytü'l Ma'mura, yükseltilmiş tavana (semaya) kaynatılıp kabaran denize" yemin etmektedir. Tur suresindeki beytü'l ma'mur'u M. Esed, mü'minin kalbi olarak te'vil etmiştir. Tasavvufçular da insan kalbini mecazi olarak beytü'l ma'mur olarak yorumlamıştır. Beytü'l ma'mur hadislerde, Mirac gecesinde Rasûlüllah'a gösterilen, bir gelen bir daha gelmemek üzere her gün 70 bin meleğin ziyaret ettiği bir mâbed olarak tasvir edilmiştir. Hz. Ali beytü'l ma'murun yerdeki Kâbenin kudsiyetine benzer bir kudsiyete sahip olduğunu söylemiştir. (Taberî, XXII-10) Hasan-ı Basri'den gelen bir rivayete göre beytü'l ma'mur Kâbedir. Basri'nin buna delili, Tur suresinde üzerine yemin edilen şeylerin duyularla fark edilen şeyler olduğu, beytü'l ma'murun da bu kabilden olması gerektiğidir. Bkz.: Abdurrahman Küçük (1992). "Beytü'l-Ma'mur", *DİA*, İSAM y., İstanbul: VI-95; Muhammed Esed (1999). *Meal - Tefsir*, İşaret y. c.3 s.1074; Veysel Kaya, (2008). *Tuhfe-i Ataiyye / Kabe ve İnsan*, İstanbul: İnsan y. s.22.

⁷¹ Ali Şeriatî, (1980). *Hac*, trc.; Fatih Selim, İstanbul, Düşünce y. s.37, 39.

⁷² Gazzali, Muhammed b. Muhammed, (1974), *İhyai-Ulumi'ddin*, çvr.: Ahmet Davudoğlu, İstanbul: Bedir y. c.1, s.758.

⁷³ Bakara, 2/115.

⁷⁴ Bakara, 2/143.

⁷⁵ Zemaşeri, *el-Keşşaf*, c.1 s.206-207; Ateş, Süleyman (tsz.) *Kur'an Ansiklopedisi*, İstanbul: Küba y. c.11, s.393-402.

⁷⁶ Razi, Fahreddin, (2011). *Esasü't-takdis fi ilmi'l kelâm*, çvr.: İbrahim Coşkun, İz y.İstanbul: s.40-41; Krş.:Zemaşeri, *el-Keşşaf*, C.4 s.822-823.; Maturidi, *Te'vilat*, c.4 s.537-8-9.

⁷⁷ Ahmet Özel, (2002) "Kible" Ankara: *DİA*, İSAM y., y., c.25 s. 365-366.

Aynı ilaha inanmak, bütün varlığımızı O'na borçlu olduğumuzu bilmek, ibadetlerimizi O'nun rızası için yerine getirmek ve bu ibadetleri aynı kibleye dönerek icra etmek; her işte ve eylemde O'nun yüce ismini anarak işe başlamak, O'nun en yüce sıfatlara sahip olduğunu bilerek eylemlerin nihai noktada O'nun izni ve müsaadesi ile gerçekleşeceğine inanmak.. Bütün bunlar kible gibi tevhidin ferdi ve sosyal hayattaki yansımalarıdır. İnsanlarda birlik, beraberlik, birbirine karşı sevgi, sempati ve birbirini destekleme duygusunu yaşatarak hayata olumlu bir katkı sunmaktadır.

Kiblenin manevi olduğu kadar sosyal bir birliktelik de getireceği şu hadiste açıkça görülmektedir: “Kim bizim namazımızı kılar, kiblemeze yönelir, kestiğimiz hayvanın etini yerse o Allah'ın ve Rasûlünün güvencesi altındaki Müslümandır; Allah'ın verdiği güvenceyi bozmayın.”⁷⁸ Kibleye yönelen Bir kişinin Allah ve Rasûlünün güvencesi altına girmesinin sebebi, mü'min olarak, Kâbe'yi Allah'ın emrinin neticesinde kible edinmiş olmasıdır. Bir başka hadiste Hz. Peygamber Kâbe'ye yönelmeyi Allaha yönelmekle eşdeğerde tutmuş, bu kutsal mekâna saygının önemini dile getirmiştir. Hz. Peygamber bir seferinde Mescid-i Haramın girişinde gördüğü hoş olmayan bir atık sebebi ile öfkelenmiş ve insanlara, “Sizden biri Kibleye yöneldiği zaman Allah'a yönelmiş olur. Artık onun yanında melekler vardır. Sizden biriniz yüzüne karşı tükürülmesinden hoşlanır mı?!”⁷⁹ diyerek Kâbe ve çevresini kirletmeye karşı duyarlı olunması gerektiğini ifade etmiştir.

Kâbe'nin bulunduğu alan Allah tarafından kutsal kabul edilmiş, bize de buna göre ibadet emredilmiştir. Kâbe, Safa-Merve ve kurbanlıklar Allah'ın birer şiarıdır (sembolüdür), esas olan, Allah'ın adının anılması ve emirlerine itaat. Kabe'yi tavaf, şeytan taşlama, Safa ile Merve arasında sa'y etmek gibi şearin Allah'ın anılması gayesiyle konulduğu Hz. Aişe'den nakledilen bir hadiste de ifade edilmiştir.⁸⁰

Bu bağlamda namaz, oruç ve diğer ibadetlerin de birer sembol olduğu söylenebilir. Ancak bu sembollerin şekli ve sınırı Allah ve Rasûl tarafından belirlenir. Bu meselede bize düşen kulluk ve teslimiyettir. İşte Kible'ye yönelmek de bu teslimiyetin bir sembolüdür.

Namazdaki gibi farz olmamakla birlikte diğer bazı ibadet ve durumlarda da Kabe'ye, yönelmek Hz. Peygamber (s a.s)'in sünneti gereği gelenekleşmiştir. Namaz dışındaki dua ve ibadetlerde, Hac görevinin gereklerinden olan ihrama girilmesi sırasında, cenazelere taş atarken, cenazeler gömülürken sağ yanlarına yatırılarak yüzleri kibleye çevrilir. Hayvanlar da kesilirken kibleye doğru yatırılır. Tüm bunlar mü'minin ibadet ve fiillerinde Allah'a yönelişini, O'nun hoşnutluğunu arayışını simgeler.⁸¹

İbadetlerde söz konusu yöneliş gerekli olmakla birlikte, ibadetin özüyle ilgili esas mesele, belli bir yöne dönmekten ziyade gönlüyle Allah'a yönelmektir. Gönül Allah'a yönelik olduktan sonra nereye dönülmüş olursa olsun, o eylem ibadettir. Gönül Allah'a yönelik değilse, bedence kibleye yönelmiş olmanın hiçbir yararı yoktur.⁸² Bu iş biraz da insanın iç alemi ile ilgilidir. Bu anlamda Allah'a gönülden yönelmenin gereği şu ayette bildirilmiştir:

لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ

"Yüzlerinizi doğudan yana ve batıdan yana çevirmeniz iyi olmak demek değildir; Lakin iyi olan, Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, Kitap'a, peygamberlere inanan, O'nun sevgisiyle, yakınlarına, yetimlere, düşkünlere, yolculara, yoksullara ve köleler uğrunda mal veren, namaz kılan, zekat veren ve ahidleştiklerinde ahidlerine vefa gösterenler, zorda, darda ve savaş alanında sabredenlerdir. İşte onlar doğru olanlardır ve sakınanlar ancak onlardır."⁸³

Psikolojik tahliller de yapan Seyyid Kutup ilgili ayeti şöyle açıklar: “Genel anlamda "iyilik" demek olan - "bir"-in gayesi; kalpte uyandırmaları beklenen duygulardan ve pratik hayatta uygulanması gereken davranışlardan soyutlanmış, ‘iyilik gerçekleştirmez ve hayır üretmez’ birtakım ‘kuru ibadet’ görüntüleri değildir. Tersine iyilik (birr); bir düşünce, bir duygu, bir eylem bütünü ve bir davranış sistemidir. İyilik; gerek birey ve gerek toplum vicdanında etkisini gösteren bir düşüncedir, bireysel ve sosyal hayatta etkisini gösteren somut bir davranıştır.”⁸⁴

Hac ibadeti ve bu ibadeti oluşturan rükünler, şear cümlesindedir. Çünkü hem Tevrat'tan hem de İslam kaynaklarından anlaşıldığı kadarı ile, İbrahim (a.s.m)'in hayatı bütünü ile ilahi bir projektör istikametinde cereyan etmiştir. O'nun mihmandarı yüce Allah'tır. Ömrü ibret sahneleri ile doludur. Yaşadıklarının büyük bir kısmı İslam'ın ibadet hayatı ve dini yaşantısını teşkil etmiştir.

⁷⁸ Buhari, Muhammed b. İsmail, (tsz.). *es-Sahih*, Mısır: Vezaratü'l Evkaf y. Mektebetü Şamile, (M.Ş.) <http://www.islamic-council.com> Salat, 28 hn.391-2-3.

⁷⁹ Ebu Davud, Süleyman b. Eş'as, *es-Sünen*, thk. M. Muhyiddin Abdülhamid, Beyrut: Mektebe Mısıryye y., c.4 Salat, B.22, Hn.:480 M.Ş.

⁸⁰ Darimi, Abdullah bin Abdurrahmân bin Fadl bin Behrâm (tsz.). (v.181 m. 797) *Sünen*, Menasik, 36; Tirmizi, Muhammed bin Ali bin Hasan bin Bişr ez-Zâhid, (v.320/932) Hac, 64 T902, www.darulhikmet.net (Hadis Kaynakları programı, erişim:10.08.2016)

⁸¹ Ahmet Özalp (1991). “Kible” *Şamil İslam Ansiklopedisi İstanbul*, Şamil y. c.3 s.350-51.

⁸² Ateş, age. 11/393-402.

⁸³ Bakara, 2/177.

⁸⁴ Seyyid Kutup, İbrahim eş-Şaribi, (h.: 1412). *Fi zilâil Kur'an*, Kahire: Daru'sşuruk y., c.1 s.149.

İnsan fitrat olarak sembolleri dikkate almaya meyilli bir tabiata sahiptir. Semboller, taşıdıkları anlama ulaştırmada vazgeçilmez birer kılavuzdurlar. İbrahim Aleyhisselâm Hz. Hâcer'le İsmail Aleyhisselâmi, Mescid-i Haram'a bıraktıktan sonra Seniye mevkiinde Allah'a şöyle niyazda bulundu:

"Ey Rabbimiz! Ben, zürriyetimden bir kısmını, Senin Mukaddes Ev'inin yanında, namazlarını, dosdoğru kılsınlar diye, ekinsiz bir vadiye yerleştirdim." Bu duada namazla Allah'a kulluk ilişkisinin, tevhidin sembolü olan Allah'ın Mukaddes evine bağlandığını görmekteyiz. Hz. İbrahim'in Hz. Hacer ile İsmail'i (a.s) "namazlarını dosdoğru kılmaları için" Kabe'nin yanına bırakmasından maksadı, o mekanda onlarda, Allah'a kulluk bilincinin açık kalacağını düşünmüş olmasıdır. Bu durum bütün şeriatlarda böyle olagelmıştır. Çünkü, "şeriatlar şeair üzerine bina edilmiştir. Şeair yapılmaları ile Allah'a ibadete niyet edilen, duyularla idrak edilen işlerdir. İnsanlar şeairi sadece Allah'a saygı ve imanları sebebi ile yerine getirirler."⁸⁵

Bilindiği gibi, Hz. Ademden ve Hz. Muhammed'e kadar bütün hak dinlerin itikaddaki özü tevhide dayanmaktadır. Kur'an çok sayıdaki ayetle bu itikadi bütünlüğü değişik surelerde ifade eder. Allah Tealâ, İbrahim peygamber gibi Muhammed (a.s.m)'a da Allah'ın birliğine teslim olmayı emretmiştir. Peygamberlerin hayatındaki bu bütünlük ayetlere konu olmuştur:

قُلْ أَغَيْرَ اللَّهِ اتَّخَذُ وَلِيًّا فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ يُطْعَمُ وَلَا يُطْعَمُ قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ

"Gökleri ve yeri yoktan var eden, besleyen, fakat kendisi beslenmeyen Allah'tan başka dost mu tutayım?' 'Ben İslâm olanların ilki olmakla emrolundum," de, ve sakın ortak koşanlardan olma!"⁸⁶

وَمَنْ يَرْغَبْ عَنْ مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ إِلَّا مِنْ سَفَاهَةٍ نَفْسَهُ وَلَقَدْ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ

"Nefsini aşağılık yapan (beyinsiz)den başka kim, İbrahim dininden yüz çevirir? And olsun ki biz onu dünyâda beğenip seçmiştik, Ahirette de o iyilerdendir. Rabbi ona: 'İslâm' ol!' demişti. 'Âlemlerin Rabbine teslim oldum' dedi. İbrahim de bunu kendi oğullarına vasiyet etti, Ya'kûb da: 'Oğullarım, Allah sizin için o dini seçti, bundan dolayı sadece Müslümanlar olarak ölünüz!' Yoksa siz, Ya'kûb'a ölüm hali geldiği zaman orada mı idiniz? O zaman Ya'kûb, oğullarına: 'Benden sonra neye kulluk edeceksiniz?' demişti. 'Senin İlahın ve ataların İbrahim, İsmail ve İshâk'ın ilâhı olan tek İlahâ kulluk edeceğiz, biz O'na Müslim (teslim olan)larız' dediler"⁸⁷ mealindeki bu ayetler İbrahim (a.s.m) ile Muhammed (a.s.m)'in tevhid inancı üzere aynı dine (İslam) mensup olduklarını apaçık göstermektedir.

Kur'an'da özellikle İbrahim (as)'ın dinine ayrı bir vurgu yapılmıştır.

هُوَ اجْتَبَاكُمْ وَمَا جَعَلْ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ مِلَّةَ أَبِيكُمْ إِبْرَاهِيمَ هُوَ سَمَّاكُمُ الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلُ

"O, sizi seçti; din hususunda üzerinize hiçbir zorluk yükledi; babanız İbrahim'in dininde (de böyleydi)."⁸⁸

İbrahim (a.s.), henüz bülûğ çağına ulaşmadan ve peygamberlik verilmeden, kendisine lütfedilen aklı kabiliyetiyle, kâinatın yüce bir yaratıcı tarafından varlık sahnesine çıkarıldığını anlamıştı. Allah Teala onun kalbini ve aklını yanlış duygu ve düşüncelerden arındırdı.⁸⁹ Tevhidi benimseyerek, "tek varlığa kulluk etme sayesinde, insan vicdanı, bütün diğer kulluklardan, bağımlılık türlerinden sıyrılarak tek ilâh önünde aynı safta yer alan diğer insan vicdanları ile eşitlik düzeyine yükselir. Bu teslimiyetle insan, bütün maddî nesnelere ve bütün görüşlerin üzerine çıkar. Allah'a inanmak; bütün bunların yanında, anarşiden düzene, şaşkınlıktan, istikamet belirliliğine, dağınıklıktan amaç birliğine geçişin de dönüm noktasıdır."⁹⁰

Kâbe etrafında toplanma tevhidin teoriden pratiğe yansımış, sosyal görüntüsüdür. Bu anlamda Mescid-i Haram'dan istifade, imân eden bütün insanların hakkıdır. Hiç kimsenin mü'minleri Mescid-i Haramdan alıkoymaya hakkı yoktur. Kur'an böyle bir engellemede bulunanlara elem verici bir azabın tattırılacağını haber veriyor. Bu hususta dışarıdan gelen ile Mekke'de oturanlar eşittirler. Birine öncelik tanınmaz; diğerinin ibâdeti, ilgisi küçümsenmez. Çünkü orası İslâm birliğinin odağı, ilâhî rahmetin kaynağı ve peygamberlerin yüz sürüp saygı duyduğu mahfildir.⁹¹

İslâma göre farz ve vacipleri itibariyle hac; hac niyetiyle ihrama girmek, Arafat'ta ve Müzdelife'de vakfeye durmak, şeytan taşlamak, Kâbeyi tavaf etmek, Safa ile Merve arasında sa'y etmek, halk ve taksir (traş olmak veya saçları kısaltmak) afakiler (mikatlar dışı, taşradan gelen Müslümanlar) için veda tavafı yapmaktan ibarettir.⁹²

Kâbe inşa edilirken Hz. İsmail çevreden taş taşır, Hz. İbrahim de Kâbe'nin duvarlarını örerd. Duvarlar yükselip yerden erişilmez olunca Hz. İsmail babasının isteği üzerine, şu anda, "Makam-ı İbrahim" adı ile ziyaret

⁸⁵ Heyet, (1991). "Kabe" ŞİA, c.3, s.251-3.

⁸⁶ En'âm:6/14.

⁸⁷ Bakara, 2/128-133.

⁸⁸ Hac, 22/78.

⁸⁹ Yazır, Hak Dini, I-411.

⁹⁰ Seyyid Kutup, İbrahim eş-Şaribi, (h.: 1412). Fi zilâil Kur'an, Kahire: Daru'sşuruk y., c.1 s.149.

⁹¹ Celal Yıldırım, (1977). İlmîni Işığında Asrın Kur'an Tefsiri, İstanbul: Anadolu y. 8/4013-4014.

⁹² Ömer Nasuhi Bilmen (1986). Büyük İslam İlmihali, İstanbul: Bilmen y. s. 370, 379.

edilen taşı getirdi. Hz. İbrahim bu taşı iskele olarak kullandı. Ebû Kubeys dağından getirilen ve "Hacer-i Esved (siyah taş)" adı verilen taş da, tavafa başlama yerine işaret olmak üzere, bugünkü bulunduğu köşeye yerleştirildi.⁹³ Hz. İbrahim ve İsmail, Kabe'nin duvarları yükselince,

*"Ey Rabbimiz inayetinle yükselttiğimiz şu hayırlı işimizi bizden kabul buyur!. Şüphesiz ki, Sen duamızı daima işitir ve niyetimizi pekiyi bilirsin"*⁹⁴ diye dua ederlerdi. İbrahim'in duası Allah'ın varlık ve birliğine iman ve güveni ifade eden tevhidin en güzel formunu ortaya koymaktadır. Mekke'nin henüz şehir olmadığı, etrafta kimsenin bulunmadığı böyle çorak bir yerde İsmail ve Hacer'in bırakılması, Allah'a olan iman ve itimadın zirvesine işaret ettiği gibi, Hacer de burada bırakılmalarının Allah'ın emri ile gerçekleştiğini İbrahim'den teyit edince⁹⁵ tam bir teslimiyet göstermiştir. İbrahim (as) ın duası şöyle devam eder:

"Ey Rabbimiz! Bizi sana boyun eğenlerden kıl, neslimizden de sana itaat eden bir ümmet çıkar, bize ibadet usullerimizi göster, tevbemizi kabul et; zira, tevbeleri çokça kabul eden, çok merhametli olan ancak sensin.

*Ey Rabbimiz! Onlara, içlerinden senin âyetlerini kendilerine okuyacak, onlara kitap ve hikmeti öğretecek, onları temizleyecek bir peygamber gönder. Çünkü üstün gelen, her şeyi yerli yerince yapan yalnız sensin."*⁹⁶

Bu ayetlerde Hz. İbrahim, tevhid, ubudiyet, Allah'a itaat ve tevbe ile O'na yöneliş gibi temel esasları zikretmiş; nesilleri içinden "insanları temize çıkaracak bir Peygamber gönderilmesini" istemiştir. Ki, nübüvvet hayırların tamamını içine alır. Çünkü, peygamberi göndermek Allah'a ait bir iştir; Allah ise hakimdir, asla boş ve anlamsız bir iş yapmaz.

Kâbenin inşası bittikten sonra, Allah tarafından Hz. İbrahim'e bütün insanları hacctemek üzere davet etmesi emredilmiştir. *"İnsanları hacca davet et ki gerek yaya olarak ve gerekse uzak yollardan gelen çeşitli vasıtalarla sana varsınlar!"*⁹⁷

Hz. İbrahim Ebû Kubeys dağına çıkıp dört bir yana seslenerek Allah'ın Kâbe'yi hac ve ziyaret etmeyi, insanlara farz kıldığını ilan etti.⁹⁸ Hz. İbrahim bu ilâmı yaptıktan sonra Cebrail aleyhisselâm gelerek, kendisine "Safâ" ile "Merve"yi ve Harem-i Şerif'in sınırlarını göstermiş, Cebrail (as) bu sırada İbrahim (as)'a Safa ile Merve'nin anlaşılmasına yönelik, ayrıcı alâmet olmak üzere, birer taş dikmesini önermişti. Cebrail (as), İbrahim (as)'a hac menâsikini (gerekli bilgilerini) öğreterek, ihramlı bir şekilde önce Mina'ya, sonra yollarda "tehlil" ve "telbiye" getirerek Arafat'a vardılar. Cebrail (as) İbrahim (as)'ı Arafat'ta vakfe'den sonra Müzdelife'ye, oradan da Mina'ya getirdi; bilahere kurban kestirdi ve şeytan taşlama (remyu cimâr) yaptırdı. Kısaca hacın bütün menâsikini Hz. İbrahim'e Cebrail (a.s) öğretti. Hacın bu usul ve erkânı, Hicaz halkına Peygamber olarak gönderilen İsmail (a.s) tarafından da ümmetine öğretilti. Daha sonra İshak peygamber Mekke'ye gelerek, büyük kardeşi Hz. İsmail ile birlikte hac yaptı.⁹⁹

Sonuç

Hacdaki menasikin hepsi muayyen yer ve zamanlarla ilgilidir. Yer ve zamanlar bizatihi insanlık tarihi açısından önemlidir. Zira bu yer ve zamanlarda insanları ilgilendiren çok önemli hadiseler meydana gelmiştir. Hac insana bu olayları hatırlatır. İbadet havası içinde olayları temsili olarak insanlara tekrar yaşatır.¹⁰⁰ Hacdaki amaçlardan bir kısmını şöyle özetleyebiliriz:

1-Değerlerin yüceltilmesi

Hac menasikinde farz bir ibadeti yapmanın ötesinde, bir takım sembolik anlamlar da bulunmaktadır. Mesela telbiye'de, "kul ile Allah arasındaki ilişkinin pekiştirilmesi, Mina'da cemreleri taşlamakta şeytanın desiselerine karşı sürekli teyakkuz halinde olmanın gerekliliği, Safa ile Merve arasındaki sa'ye, Allah'ın emri vaki' olduktan sonra kesinlikle tevekkül ederek neticeyi bekleme lüzumu gibi, insan için her zaman gerekli olan manâlar insan şuuruna nakşedilerek, kulun Allah'a imanı ve tevekkülü benliğinin derinliklerine kazanılmaktadır. Kurbanda ise, yine Allah'ın emrine karşı teslimiyet ve itaatın nihâi derecesi gösterilmektedir. Zira bir peygamberin Allah'ın lûtfu olan oğlunu, Allah'ın emri ile kurban etmeye teşebbüsü tamamen iman ve teslimiyetle anlaşılan bir husustur.

2-Takva'ya vurgu

Hacın tamamı Tevhidin toplumsal boyuttaki bir yansımasıdır. Farklı ülkelerden gelen rengi, dili, kıyafeti, örf ve adetleri ile değişik insanlar "kardeşlik havuzun"da erime imkânı bulur. Bu durum, Her şeye Kadir olan

⁹³ Heyet, (1990) "Kabe", *Şâmil İslâm Ansiklopedisi* İstanbul: Şâmil y. c.3 s.250-251.

⁹⁴ Bakara, 2/127.

⁹⁵ Zeynüddin, Ahmed b. Ahmed ez-Zebîdî, (1974), *Sahih-i Buhari Muhtasarı ve Tecrid-i Sarih*, (çvr.: K.Miras Ankara: DİB. y., c.6 s.15-18.

⁹⁶ Bakara, 2/128-129.

⁹⁷ Hac, 22/27.

⁹⁸ İlgili ayetler için bkz.: Hac, 22/27-29

⁹⁹ Zebîdî, Tecrid, c.6 s. 13 vd.

¹⁰⁰ Ali Bakkal (1997). *Hız İbrahim ve Hac*, Şanlıurfa: ŞURKAV y. (17-18 Ekim, 1987 I.Hz. İbrahim Sempozyum Bildirileri).s.131.

Allah'ın kulu ve mahluku olduğunu hissetmenin en müşahhas şeklidir. Orada, paşa ile geda, kral ile hizmetçi, zenginle fakir, güzelle çirkin, beyaz tenli ile siyahi, güçlü ile zayıf aynı hizada, aynı çizgide birleşir. Şu vaziyet, mahşerde tatbik edilecek realitenin şahadet aleminde sahneye konmuş bir provasıdır. O gün hiçbir maddi özellik ve üstünlük insanı Allah huzurunda imtiyazlı kılmayacağı gibi bugün de böyledir. Bu provanın pratik, dünyevi hayata bakan yönü de vardır. Hac bize şöyle seslenmektedir: “Madem ki mahşerde Allah huzuruna aciz bir kul olarak çıkacaksın, henüz bu dünyada iken farklı olmanın verdiği sahte maskeleri at. Gerçek kimliğine bürün. Sen gerçekte bir mahluksun, seni Yaratanı tanı, O'nun kulu olduğunu unutma!”

3-Şirk unsurlarının iptali

Haccın sembolleri Cahiliye dönemindeki hurafelerin ortadan kaldırılmasını da hedef almıştır. Cahiliye Arapları da haccediordu. Ancak zamanla Araplar hacca, ona, Hz. İbrahim'den gelmeyen bazı uygulamaları eklemişlerdi. Kureyş kendilerini beğenmişlikleri sebebiyle, “*Biz, Allah'ın evinin sakinleriyiz. Harem'den dışarı çıkmayız.*” diyordu. bunun üzerine, “Sonra insanların sel gibi akın ettiği yerden siz de akın edin!”¹⁰¹ âyeti nazil oldu. Cahiliye Arapları, Mina günleri atalarını anarlardı. Bunun üzerine, “*Babalarınızı andığınız gibi, yahut ondan daha yüksek şekilde Allah'ı anın.*”¹⁰² âyeti indi.

Cahiliye Arapları Hz. İbrahim'den tevarüs eden hacca dinde aşırılık kabilinden zorluklar eklemişlerdi. “İhram halindeki bir kimsenin, evlere kapılarından girmemesi gerekir” diyerek kapıdan girmek yerine tırmanarak (arkasından açtıkları bir delikten) girerlerdi. Bunun hakkında da şu âyet inmiştir: “*İyi davranış, asla evlere arkalarından gelip girmeniz değildir. Lâkin iyi davranış, günah karşısında Allah'tan çekinen ve ölçülü giden kimsenin davranışdır.*”¹⁰³

Araplar hac mevsiminde ticaret yapmayı da iyi görmezler ve bunun, ihlâsı zedeleyeceğini söylerlerdi. Bunun üzerine de şu âyet indi: “*Rabbimizin fazl ü kereminden istemenizde, size bir günah yoktur.*”¹⁰⁴

Keza azıksız hacca gitmeyi müstehap sayarlar ve, “Biz, ehl-i tevekkül insanlarız” derler, sonra da insanlara yük olurlar ve tecavüzde bulunurlardı. Bunun hakkında da, “*Azık edinin. Bilin ki, azığın en hayırlısı takvadır.*”¹⁰⁵ âyeti inmiştir.¹⁰⁶

Hacca karışan şirk unsurlarından en çirkini, insanların “Allah'ın evini” çıplak olarak ziyaret etmeyi ibadetin bir parçası haline getirmiş olmalarıdır. Şöyle ki: Hille (Kureyş ve müttetiklerinden olan Araplar) Kâbeyi günah işledikleri elbiselerle ziyaret etmek istemezdi! Ziyaret için, ya yeni elbise alırlardı ya da Hums'tan (Kâbe ile ilgili çeşitli imtiyazlara sahip Kureyş ve müttetiklerinden meydana gelen kabileler.) ödünç aldıkları elbise ile ziyaret yaparlardı. Buna da imkanları yoksa avret yerlerini elleri ile kapatıp kadın erkek çıplak ziyaret ederlerdi. Alimler bu kötü ve batıl adetin şu ayetle ortadan kaldırıldığını ifade ederler:¹⁰⁷

“*Onlar bir fenalık yaptıkları zaman, "Babalarımızı bu yolda bulduk, Allah da bize bunu emretti" derler. De ki: "Allah fenalığı emretmez. Bilmediğiniz şeyi Allah'a karşı mı söylüyorsunuz?"*”¹⁰⁸

Hille mensuplarının bu kötü adetleri “*Her mescide gidişinizde elbiselerinizi giyin!*”¹⁰⁹ ayeti ile ve Hz. Peygamberin, hicretin 9.Yılında verdiği, “Bu yıldan sonra hiçbir müşrik hac yapmayacak, kimse Beytullah'ı çıplak tavaf etmeyecektir,”¹¹⁰ hadisleri ile tamamen ortadan kaldırılmıştır.

4-Toplumsal birlik (tevhid) ruhunun inşa'sı

“*Biz, Beyt'i (Kâbe'yi) insanlara toplantı ve güven yeri kıldık,*”¹¹¹ buyuran Allah Teâlâ, haccı mü'minlerin kongresi, meşveret meclisi ilan etmiştir. Farklı insanların farklı problemleri birer mecliste ele alınabilir. Bunun dini ve dünyevi menfaatleri olduğu açıktır.¹¹² Bilişim teknolojilerinin yaygınlık kazandığı günümüzde bu ortamın geçmişe göre çok farklı imkanlar sunabileceği gözden uzak tutulmamalıdır. Ancak bu hikmetin gerçekleşmediği görülen ve bilinen bir realitedir. Bu hikmetin ihmali, bir müellifin ifadesi ile, “musibeti değil, gazap ve kahrı celbetmiş, cezası da keffaratü'zzünüb değil, kessaratü'zzünüb” olmuştur. Çünkü, haccın tanışma, fikir birliğine vesile olması İslam'ın yüksek siyaseti içindeki toplumsal geniş maslahatlarının ihmali, İslâm düşünmanlarına, milyonlarca Müslümanın sömürülmesine yol açmıştır.¹¹³ Haccın bu yönünün ihmal edilmesi bütün Müslümanlar üzerinde önemli bir vebal olarak durmaktadır. Müslümanlara haccın getireceği sevabın çok ötesinde meşveret,

¹⁰¹ Bakara, 2/199.

¹⁰² Bakara, 2/200.

¹⁰³ Bakara, 2/189.

¹⁰⁴ Bakara, 2/198.

¹⁰⁵ Bakara, 2/197.

¹⁰⁶ Dihlevî, *Hüccetullâhi'l-Bâliğa*, trc.: Mehmet Erdoğan, (İslâm Düşüncesinin İlkeleri) İstanbul: İz y.: 2/175-177.

¹⁰⁷ Özyayın, “İslâm'da Hac” *DİA*, İSAM y., c.14 s.387

¹⁰⁸ El- A'raf, 7/28

¹⁰⁹ El- A'raf, 7/31-32

¹¹⁰ Özyayın, “İslâm'da Hac”, *DİA*, İSAM y., c.14.s.387. (Hadis kaynakları için bkz.: Buhârî, “Hacc”, 67; “Salât”, 10, “Cizye”, 16; “Megâzi”, 66)

¹¹¹ Bakara, 2/125

¹¹² Fahreddin Razi, (1999). *Tefsiru Kebir*, Beyrut: Daru ihyay turasi'l arabi, , c.2 s.43-44

¹¹³ Said Nursi, Külliyyat, c.2, *Sünihat*, s.2051.

tanışma, kardeşlerinin dertlerini dinleme, birbirini anlama gibi psikolojik ve sosyolojik sonuçlara odaklanma büyük nispette “ilgisiz ve sahipsiz kalmış, üstlenmemiz gereken bir vazife” olarak durmaktadır.

Hacc Tevhid ve şükür ifade eden fiillerden oluşmaktadır. Bu şükür kelimeleri ve hareketleri, insanlığa bahşedilen İslam nimeti ve Tevhid’i lutfetmesi sebebi ile Allah’a yöneliktir.

Hac ve umre için ihrama girmek, namaza nisbetle tekbir almak gibidir. İhram, ihlâs ve ta’zimin duyularla algılanabilir bir şekli; haccetme niyetinin, açık bir fiille kayıt altına alınmasıdır. Nefsin, her türlü lezzetleri; rahatını, konforunu, alışık olduğu âdetlerini, güzelleşmek için yapılan işleri terketmek suretiyle Allah'a boyun eğdiğini sembolize eder. Allah uğrunda, yorgunluğa katlanma, toza toprağa karışma, pejmürde bir hale düşme manasını gerçekleştirir.¹¹⁴

Arafat’ta durmak haccın farzlarından ve önemli bir şiarıdır. Bu sembolün anlamı, Müslümanların aynı zaman ve mekanda, Allah'ın rahmetini dilenmesidir. Binlerce insan samimiyetle dua ve niyaz ederek, yalvarıp yakarır. Bunun içindir ki, şeytan o gün, son derece hor, hakir ve perişan olur. Müslümanların tek vücut halinde bu kutsal mekânda toplanmaları bir tür gövde gösterisi mahiyetindedir.

Hac ibadetinin İslam’ın izzeti, Müslümanların istişaresi ile ortak hareket stratejilerine odaklanma, yardımlaşma dinamiklerini harekete geçirme; mazlum ve mağdurlara el uzatılması, zalimlere karşı birlik şuurunu tesis gibi çok yüce hikmetlerinin hayata geçirilmesi ibadetin yapılması kadar ayrı bir önemi haizdir.

Kısaltmalar:

BYAİ: Bütün Yönleri ile Asrı Saadette İslam.
U.Ü.İlh.Fkt. Drg. : Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
DİA.: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
tsz.: Tarihsiz.
y. : Yayını.
thk.: Tahkik eden.
krş.: Karşılaştı.
DİB. : Diyanet İşleri Başkanlığı.
ŞİA. : Şamil İslam Ansiklopedisi.
YAY : Yeni Asya Yayınları

KAYNAKÇA:

ALİ EL-KARİ, trc. Y.Vehbi Yavuz (1979). *Şerhu Fıkhı'l Ekber*, İstanbul: Akçağ Yayınları.
AYDIN, A. Arslan (1984). *İslam İnançları*, Ankara: Gonca Yayınları.
BEYAZİZADE, Ahmed Efend (1996). trc. ve thk.: İ.Çelebi, el - *Usulü'l Münife Li İmami Ebi Hanife*, İstanbul: İFAV y.
BİLMEN, Ö. Nasuhi (1986). *Büyük İslam İlmihali*, İstanbul: Bilmen Yayınları.
BAKKAL, Ali (1997). *Hz. İbrahim ve Hac*, Şanlıurfa: Ali Bakkal (1997). *Hz. İbrahim ve Hac*, Şanlıurfa: ŞURKAV y. (17-18 Ekim, 1987 I.Hz. İbrahim Sempozyum Bildirileri).
EBU DAVUD, (h.1412) Süleyman b. Eş'as, *es-Sünen*, thk. M.Muhyiddin Abdülhamid, thk. M. Muhyiddin Abdülhamid, Beyrut: Mektebe Mısıryye y.
DİHLEVÎ, Şah Veliyyullah *Hüccetullâhi'l-Bâliğa*, trc.: Mehmet Erdoğan, (İslâm Düşüncesinin İlkeleri), İstanbul:İz Yayınları.
DEVELİOĞLU, Ferit (tsz) *Osmanlıca-Türkçe Sözlük* darulkitapislamansiklopedisi/ muhtelif/ lugatlar.html
DÜZGÜN, Şaban Ali (2008). *Varlık ve Bilgi*, Ankara: Beyaz Kule y., 1. Bs.,
EL-ISFAHANÎ, Râğib (1986). “ilah”, el-*Müfredat fi Garibi'l- Kur'ân*, İstanbul: Kahraman y.
ESED, Muhammed (1999). *Meal - Tefsir*, İstanbul: İşaret Yayınları.
GAZZALÎ, Muhammed b. Muhammed (1974). *İhyai-Ulumi'ddin*, (çvr. A. Davudoğlu) İstanbul: Bedir Yayınları.
GÜNEŞ, Kamil (2010). *İslam Düşüncesinde Kutsallık*, İstanbul: İnsan Yayınları.
KAYA, Veysel (2008). *Tuhfe-i Ataiyye / Kabe ve İnsan*, İstanbul: İnsan Yayınları.
KAPAR, M.Ali (1994). *Asr-ı Saadette Müşrikler ve Müşriklerle İlişkiler*, Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet Öncesinde Mekke Toplumu, İstanbul: Beyan y.
MATURİDÎ, Ebu Mansur Muhammed (2004). thk.: F. Yusuf Hayemi, *Te'vilatu ehli's-sünne*, Lübnan: er-Risale Yayınları.
ABDULBAKÎ, M. Fuad (1984). “el-Kameru”, *Mu'cemu li elfazi'l Kur'ani'l Kerim*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
NURSÎ, Said (1996). *Muhâkemât*, İstanbul: YAY., y. Külliyyat (2 cilt)
NURSÎ, Said (1996). *Sünühât*, İstanbul: YAY., y. Külliyyat (2 cilt)
EN-NESEFÎ Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, (1995). thk.: Zekeriya Umayrat, *Medariku't-tenzil ve hakaiku'te'vil*, Lübnan: Daru Kitabi'l İlmiyye Yayınları.
PAZARLI, Osman. (tsz.) *Din Psikolojisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
RAZÎ, Fahreddin, (2011)*Esasü't-takdis fi ilmi'l kelâm*, çvr.: İbrahim Coşkun, İstanbul: İz Yayınları.
RÂZÎ, Fahrüddin (1980). *Tefsir-i Kebir*, Ankara: Akçağ Yayınları.
RAZÎ, Fahreddin (1999). *Tefsir-i Kebir*, Beyrut: Daru İhyai turasi'l-arabi,
SEYYİD KUTUP (tsz.). (1412). *Fi zilali'l Kur'an*, Beyrut/Kahire: Daru'sşuruk, 7. Baskı.
SIRMA, İhsan. Süreyya (1994). *Asr-ı Saadet Öncesinde Mekke Toplumu*, (BYAİ içinde) İstanbul: Beyan Yayınları.
ŞULUL, Kasım, (2011) *İbn Halduna'a Göre İslam Medeniyeti*, İstanbul: İnsan Yayınları.
ŞERİATÎ, Ali (1980). *Hac*, trc.; Fatih Selim, İstanbul: Düşünce Yayınları.

¹¹⁴ Dihlevî, *Hüccetullâhi'l-Bâliğa*, 2/182.

TİLLCH, Paul (2000). trc.: Aliye Çınar, *İmanın Sembolleri*, U.Ü.İlahiyat Fakültesi.
UYANIK, Mevlüt (2006). *Kâinatın Dili: Tevhid, İslama Giriş* içinde, Ankara: DİB Yayınları.
YAZIR, Elmalılı Hamdi (tsz.). *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul: Eser Neşriyat.
YILDIRIM, Celal, (1977) *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, İstanbul: Anadolu Yayınları.
ZEMAŞERİ, Ebu'l Kasım Mahmud, thk. Abdurrezzak Mehdi (2001). el- Keşşaf an - *hakaiki't-tenzil ve uyuni'l akavil fi vücuhil te'vil*, Lübnan: Daru ihyait' türasi'l-arabi, Yayınları.
ez-Zebidi, Zeynüddin Ahmed b. Ahmed (1974). *Sahih-i Buhari Muhtasarı ve Tecrid-i Sarih*, çevr.: K.Miras, Ankara: DİB Yayınları.

Ansiklopedi Maddeleri:

GÜÇ, Ahmet (1998) "Kıble" İstanbul: *TDVİA*.
BOZKURT, Nebi (1998). "Hilâl" (Sembol Olarak) , İstanbul: *TDVİA*.
BOLAY, S. Hayri (1988). "Adem" İstanbul: *TDVİA*.
YÜCEL, İrfan (1998). "Hilal" , İstanbul: *TDVİA*.
KÜÇÜK, Abdurrahman (1992). Beytü'l-Ma'mur, İstanbul: *TDVİA*.
KAYA, Mahmut (1994). "Ay", İstanbul: *TDVİA*.
ÜNAL, Saadettin (1998). "Kâbe", (Fıkıh) İstanbul: *TDVİA*.
ÖZALP, Ahmet (1991) "Kıble" *Şamil İslam Ansiklopedisi. C.:3*
ÖZAYDIN, Abdülkerim (1996). "İslamda Hac" İstanbul: *TDVİA.*,
SARGON, Erdem (1989). "Alem", İstanbul: *TDVİA*.
YAŞAROĞLU, Kamil (2001). "Kâbe" İstanbul: *TDVİA*.

İnternet Siteleri ve Elektronik Kütüphaneler

HEYET, "Şiar" , *Kavramlar Ansiklopedisi*, Darulkitapislamansiklopedisi.com
BUHARİ, Muhammed b. İsmail, *es-Sahih*, Mısır:Vezaratü'l Evkaf y.
DÂRİMÎ, Abdullah bin Abdurrahmân bin Fadl bin Behrâm (tsz.). (v.181 m. 797) *Sünen*, www.darulhikmet.net (Hadis Kaynakları programı, erişim:10.08.2016
FİRUZÂBÂDÎ, Muhammed b. Yakup," Ş-a-r", *Kâmûs-ul-Muhît, Şamile*, Kütübü'l-Luğa ve'l-Meâcim.
İBNU MANZUR, Muhammed b. Mukrim b. Manzur el- Mısıri, "Ş-a-r", *Lisanu'l-Arab*, Mektebetu Şamile, Kütübü'l-Luğa ve'l-Meâcim.